

РОЗДІЛ 5. ЛІНГВОЦИД НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

24 серпня 1991 року український народ відновив свою державність та незалежність, за яку змагався протягом багатьох століть. Почав відроджувати національну історичну пам'ять та культуру, які до цього знищувалися проросійським імперським наративом та ідентичністю "радянської людини". Визначився з геополітичним вектором розвитку країни – повернення до єдиної європейської родини, частиною якою він завжди був.

Через 23 роки ми зрозуміли, що наша боротьба за незалежність триває – у 2014 році були окуповані Автономна Республіка Крим, Севастополь та частини Луганської та Донецької областей. А 24 лютого 2022 року – усвідомили, що ворог не зупиниться, поки не побачить руїни замість українських міст, спалену землю та вирви замість пшеничних полів, поки не знищить останнє українське слово.

У сукупності, дії, які сьогодні країна-агресор вчиняє на території України, спрямовані як на фізичне винищення українських громадян, так і на нелетальні для українців форми впливу, зокрема на лінгвоцид – знищення мови у всіх її проявах. Українська мова, як і завжди, – мішень окупаційних військ, стратегічним завданням яких є знищення української ідентичності та України в цілому. Їхніми кроками на шляху реалізації поставленої мети стали міфи та фейки, які заперечують існування України як незалежної держави, а українців – як окремого народу з власною мовою та традиціями, що формувалися протягом тисячоліть. А також безпосереднє знищення самої мови через заборону використання і обмеження функціонування в різних сферах суспільного життя, спалення книг та переслідування за мовною ознакою.

З огляду на це Уповноваженим із захисту державної мови ініційовано збір та документування фактів дій країни-агресора на тимчасово окупованих територіях, спрямованих на знищення української мови та її носіїв. Метою такого моніторингу є виокремлення загальних тенденцій на прикладі окремих фактів лінгвоциду як складової політики геноциду народу України, що здійснюється російською федерацією. У межах дослідження розглядаються класична концепція геноциду Рафаеля Лемкіна, що лягла в основу сучасного розуміння злочину "геноцид", поняття "лінгвоцид", а також дії країни-агресора напередодні повномасштабного вторгнення, що пов'язані з дискредитацією української мови, та після 24 лютого 2022 року, які стосуються безпосереднього вилучення державної мови з різних сфер суспільного життя на тимчасово окупованих територіях.

Узагальнена інформація, що свідчить про витіснення української мови з суспільного вжитку, є продовженням попереднього дослідження обмеження функціонування української мови на тимчасово окупованих територіях України після 2014 року. Це дослідження було підготовлено Уповноваженим за участі Представництва Президента України в АР Крим, правозахисних та громадських організацій, що здійснюють моніторинг дотримання прав громадян на тимчасово окупованих територіях України, і спільно презентовано у лютому 2021 року. Ці та попередні матеріали можуть стати у подальшому складовою позову України проти країни-агресора в міжнародних судах.

Інформацію про дії окупантів та колаборантів зібрано з відкритих джерел, повідомлень силових структур, засобів масової інформації, від органів влади та місцевого самоврядування, а також з російських та проросійських місцевих інтернет-ресурсів тощо.

Зауважимо, що оскільки частина території України на момент написання огляду перебувала під тимчасовою окупацією, перевірити достовірність фактів, які поширювалися деякими засобами масової інформації, не видається можливим. У зв'язку із цим варто ставитися вкрай обережно до дописів і даних, які поширювалися російськими та проросійськими інформаційними ресурсами, одним із завдань яких є поширення дезінформації, фейків та пропаганди.

Лінгвоцид українського народу як складова російської політики

Історія нищення української мови, а відповідно – і українського народу, з боку російського імперіалізму має тривалу історію. Експансійна політика бере свій початок з царських часів і спрямовує свої зусилля як на заборону послуговуватися національною мовою в різних сферах суспільного життя, так і на знищення всіх і всього, що з нею пов'язано: носіїв, творів літератури та мистецтва, освітніх інституцій тощо.

Зросійщення українців триває щонайменше останніх 300 років. Вилучення та спалення українських книжок¹⁰⁵, заміщення їх російськомовними¹⁰⁶; заборона книговидання, здійснення перекладу та ввезення друкованої продукції українською мовою¹⁰⁷; вилучення української

---

¹⁰⁵ Указ царя Московії Петра I про заборону книгодрукування українською мовою і вилучення українських текстів з церковних книг (1720 рік).

¹⁰⁶ Наказ імператриці Анни Іванівни вилучити книги старого українського друку, а "науки запроваджувати на власній російській мові" (1731).

¹⁰⁷ Заборона Синоду РПЦ друкувати та використовувати український буквар (1769); Валуєвський циркуляр про заборону давати цензурний дозвіл на друкування україномовної духовної і популярної освітньої літератури (1863); Емський указ Олександра II про заборону друкування та ввозу з-за кордону будь-якої україномовної літератури, а також про заборону українських сценічних вистав і друкування українських текстів під нотами, тобто народних пісень (1876); заборона на здійснення перекладу книжки з російської мови українською (1892); заборона Головного управління в справах друку видавати українські книжки для дітей (1895).

мови з офіційного спілкування, діловодства та церковного життя¹⁰⁸; табування української мови в сфері культури, зокрема театральному мистецтві¹⁰⁹ та музейній справі¹¹⁰; скасування української преси¹¹¹; переслідування української інтелігенції¹¹²; закриття українських шкіл та переведення освітнього процесу на російську мову¹¹³, русифікація сфери науки¹¹⁴; релокація українців і заселення територій країни представниками інших народів – це той комплекс заходів, що століттями застосовувався з метою асимілювати населення України.

Русифікація набула жахливих форм у період правління радянських вождів, які, прагнучи створити "нову "радянську" людину", вдавалися не лише до фізичного знищення¹¹⁵. У часи Радянського Союзу комуністична влада взяла курс на знищення ідентичності та формування безликого громадянина, який позбавлений минулого і власної культури. Мовна політика партії визначила російську мову єдиним засобом міжнаціонального спілкування народів країни рад, що підтримувалося низкою відповідних заходів¹¹⁶. Українська мова не просто заборонялася та планомірно витіснялася з ужитку, а була піддана дискредитації та зневазі¹¹⁷.

Володіння та послуговування російською мовою стало запорукою кар'єрного зростання в усіх сферах суспільного життя. Російська мова розглядалася як мова культури, науки, армії, ділового спілкування тощо.

---

¹⁰⁸ Наказ Петро II щодо перепису з української мови на російську всіх державних постанов та розпорядження (1729 рік); указ Олександра III про заборону вживання української мови в офіційних установах і хрещення українськими іменами (1888).

¹⁰⁹ Заборона Олександром III виконання українських театральних вистав у всіх малоросійських губерніях (1884).

¹¹⁰ Наказ Міністерства культури СРСР про переведення діловодства в усіх музеях Радянського Союзу на російську мову (1984).

¹¹¹ Указ Миколи II про скасування української преси (1914).

¹¹² Розгром Кирило-Мефодієвського товариства, переслідування його учасників та заборона їх творів (1847).

¹¹³ Знищення Запорізької Січі та закриття українських шкіл при полкових козацьких канцеляріях (1775); царський указ, що накладав заборону на функціонування українськомовних шкіл (1804); реорганізація освіти у Правобережній Україні на загальноімперських засадах із переведенням на російську мову навчання (1832); закриття безкоштовних недільних українських шкіл для дорослих в підросійській Україні (1862); прийняття Статуту про початкову школу, за яким навчання має проводитися лише російською мовою (1864); заборона викладання у народних школах та виголошення церковних проповідей українською мовою (1881).

¹¹⁴ Указ Катерини II, яким заборонялося викладати українською мовою в Києво-Могилянській академії (1763); наказ уряду Столипіна, згідно з яким відбулося закриття всіх українських культурних товариств, видавництв, а також заборона читання лекцій українською мовою та створення будь-яких неросійських клубів (1910); наказ про написання дисертацій виключно російською мовою (1970).

¹¹⁵ У 1926 році вийшов лист Сталіна "Товаришу Кагановичу та іншим членам ПБ ЦК КП(б)У" з санкцією на боротьбу проти "національного ухилу", початок переслідування діячів "українізації"; 1974 рік – постанова ЦК КПРС "Про підготовку до 50-річчя створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік", де вперше проголошується створення "нової історичної спільноти – радянського народу", офіційний курс на денационалізацію.

¹¹⁶ У 1989 році – постанова ЦК КПРС про "законодавче закріплення російської мови як загальнодержавної"; 1990 рік – прийняття Верховною Радою СРСР Закону про мови народів СРСР, де російській мові надавався статус офіційної.

¹¹⁷ У 1983 році прийнято постанову ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР "Про додаткові заходи з поліпшення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах союзних республік" (Андроповський указ), якою, зокрема, введено виплату 16%-ої надбавки до платні вчителям російської мови й літератури.

Натомість українська мова, як і решта мов союзних республік, подавалась як така, що не здатна лексично та термінологічно задовольнити потреби літературного, наукового або ділового тексту. Зрештою формувався образ мови, яку використовують малоосвічені сільські люди.

Така помилкова та зневажлива позиція щодо української мови продовжувала поширюватися і після здобуття Україною незалежності. Громадян переконували, що російська мова є зручним комунікаційним засобом із пострадянськими республіками, зокрема у сфері бізнесу, що професійне визнання можливе лише після того, як здобута прихильність представників російського наукового, культурного або іншого середовищ.

Медійний простір був заповнений російськомовним контентом. У теле- і радіоефірах трансляція українськомовних фільмів, передач і пісень була виключенням. Орієнтовані на пострадянський світ представники медійного бізнесу були переконані, що виробництво українськомовного продукту є економічно не вигідним, адже він не може бути одразу реалізований серед колишніх республік і потребує додаткових витрат на переклад.

Традиційним інструментом передвиборної боротьби в Україні було "мовне" питання, яке використовували і яким живилися проросійські політичні сили. Суспільство штучно ділилося за мовною ознакою на "сорт", на "свій — чужий", на російськомовних та українськомовних, готуючи ґрунт для реваншу російського імперіалізму.

Систематичне зросійщення українців протягом багатьох років здійснювалося заради знищення української ідентичності, нав'язування чужих цінностей та ідеалів, і, зрештою, повної інтеграції та підпорядкування чужій культурі і державі. Обсяг реального використання російської мови в Україні за багатьма показниками дорівнював або перевищував обсяги використання державної мови. Українська мова була ослабленою аж до прийняття Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної"¹¹⁸, який нарешті створив законодавчі інструменти для забезпечення захисту української як державної. Зокрема, було утворено інституції Уповноваженого із захисту державної мови та Національної комісії зі стандартів державної мови.

Поступовий, проте впевнений, процес відродження національної ідентичності та збільшення присутності української мови в суспільному житті суперечили імперським амбіціям кремлівських правителів. У своїх нікчемних спробах створити ефемерний "російський світ (руській мір)", вони продовжили застосовувати традиційні для них злочинні практики тотального знищення всього українського.

---

¹¹⁸Закон України "Про забезпечення функціонування української мови як державної". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.

Цілеспрямоване нищення мови як визначальної ознаки групи (етносу, народності, нації), що здійснюється шляхом її організованої заміни на іншу через обмеження чи заборону вживати або ж заохочення до зміни мови спілкування, визначається як лінгвоцид (від лат. *lingua* – мова і *cide* – вбивство). Мововбивство безпосередньо не передбачає фізичного знищення носія мови. Зусилля спрямовуються на витіснення традиційного засобу спілкування чужим, тому часто конкретизується певними назвами, наприклад “латинізація”, “германізація”, “русифікація” тощо¹¹⁹.

Метою такої цілеспрямованої політики панівної нації, що скерована на ліквідацію мови підлеглого народу, є денаціоналізація та асиміляція¹²⁰. Тобто лінгвоцид є комплексом дій, спрямованих на витіснення рідної мови поневоленого народу з суспільного вжитку з метою асиміляції групи і може супроводжуватися як дискримінацією, переслідуванням, репресіями за мовною ознакою, так і заохочувальними заходами, які спонукають членів групи до зміни мови спілкування.

На ролі лінгвоциду у питанні викорінення національних особливостей українства і його поневолення наголошує у своєму рішенні Конституційний Суд України щодо справи за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 14.07.2021 № 1-р/2021. Суд зазначає: "Важливо враховувати особливі історичні обставини, що склалися внаслідок цілеспрямованого насильного зросійщення України, яке тривало не одне століття під час перебування України в складі спочатку царської Росії, а згодом – СРСР. За часів царської Росії на використання української мови було накладено низку заборон. За радянських часів після нетривалого періоду українізації відбувалося масове знищення активних носіїв української мови, витіснення її практично з усіх сфер публічного (суспільного) життя. Шляхом репресій, "розстріляного відродження", голодоморів, запровадження вищої освіти лише російською мовою, "гармонізації словників" тощо українська мова стала жертвою лінгвоциду, а українське суспільство зазнало тотального зросійщення"¹²¹.

---

¹¹⁹ Лінгвоцид як предмет українознавства / Я.К.Радевич-Винницький // [Електронний ресурс] / – режим доступу: <http://archive.ndiu.org.ua/fulltext.html?id=140>.

¹²⁰ Радевич-Винницький Я. Україна: від мови до нації / Я.Радевич-Винницький. – Дрогобич : Видавнича фірма "Відродження", 1997. – 360 с. - с. 187.

¹²¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 14.07.2021 № 1-р/2021 (Справа № 1-179/2019(4094/19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>.

Дезінформація, фейки та маніпуляція мовним питанням як опосередковані форми лінгвоциду, що передували повномасштабному вторгненню

Заперечення факту існування України та окремої української ідентичності відбувається, серед іншого, шляхом поширенням дезінформації і фейків стосовно української мови, що має такий самий руйнівний вплив, як і військова операція із застосуванням зброї. Метою такої агресивної інформаційної політики є дискредитація української мови як ознаки самобутності українського народу, що обґрунтовує його "нереальність" та виправдовує напад, анексію та вчинення інших злочинів на території України.

Зокрема, підставою для російської військової агресії та масових вбивств українців став т. зв. мовний чинник. Штучне гасло "захист російськомовних громадян України" використали для виправдання окупації частини територій України. Мовне питання було однією з вимог росії до України на переговорах, що відбулись у березні 2022 року за посередництва Президента Туреччини Реджепа Тайіпа Ердогана.

Таке зосередження на питанні мови є не випадковим. Прикриваючись історичним міфом про "один народ", російська влада визначила території, де послуговуються російською мовою, як такі, що є частиною "російського світу" та сферою своїх інтересів. Так, 1 листопада 2018 року російський президент, виступаючи на VI Всесвітньому конгресі російських співвітчизників, що мешкають за кордоном, зазначив: "Ви представляєте один величезний російській світ, який ніколи не будувався виключно і лише на підставі етнічної, національної та релігійної ознак. Він збирав і об'єднував всіх, хто відчував себе духовно пов'язаним з Росією..., хто вважає себе носієм російської мови, культури, російської історії"¹²².

Спочатку ідея "російського світу (руського міра)" існувала як частина "інтелектуального" російського дискурсу, що мала суто теоретичний характер. З часом вона стала складовою сучасної політики російського імперіалізму, на яку у своїх загарбницьких діях спирається керівництво країни-агресора. Із прийняттям 5 вересня 2022 року указу В.Путіна "Про затвердження гуманітарної політики Російської Федерації за кордоном" відбулася "легалізація" застосування концепції "російського світу (міра)" у зовнішньополітичній діяльності країни. Серед його завдань – "посилення ролі, значення та конкурентоспроможності російської мови в сучасному світі" (п. 14.4). Росія оголосила надання "підтримки співвітчизникам, які проживають за кордоном, у здійсненні їхніх прав, забезпеченні захисту їхніх інтересів та

---

¹²² З виступу В.Путіна на VI Всесвітньому конгресі російських співвітчизників, що проживають за кордоном 1 листопада 2018 року// YouTube. – режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=EQyVzp07Uiw>.

збереженні загальноросійської культурної ідентичності" (п. 62), завдяки чому вона проголошує існування "спільноти", члени якої пов'язані мовою, культурою, релігією, історичною пам'яттю і є невід'ємною частиною російської держави, незважаючи на етнічне походження, наявність іншого громадянства та проживання на території інших країн. Відтепер людина, що володіє російською мовою, розглядається рф як привід, так і засіб для підготовки та здійснення агресії проти незалежної держави, в якій вона проживає.

Існування незалежної України є для окупанта неприпустимим, оскільки руйнує міф про одвічний тісний зв'язок з країною-агресором ("один народ, мова, країна") та ставить під загрозу ідею відновлення історичної єдності так званих "братніх" народів під патронатом "старшого брата". Загарбницьке збирання "споконвічних російських земель" ґрунтується на суцільному перекручуванні історичних фактів, підміні понять, відвертій брехні та низці інших маніпуляцій: "Сучасна Україна цілком і повністю була створена Росією, точніше, більшовицькою, комуністичною Росією... Ленін із соратниками створив її, відторгнувши території від Росії" і т. ін.¹²³.

Одними зі складових "доказової бази" щодо "неіснування" України є дезінформація і фейки, спрямовані на дискредитацію української мови. Їх можна розцінювати як опосередковану форму лінгвоциду. Найбільш поширеними серед них є повідомлення, що заперечують існування української мови як самостійної лінгвістичної системи, а також повідомлення, що містять безпідставні звинувачення щодо переслідування зросійщених громадян ("геноцид носіїв російської мови", "утиски прав і свобод російськомовного населення", "примусова українізація" тощо). Зокрема, російський режисер Нікіта Міхалков під час свого публічного виступу назвав українську мову "катастрофою" для росії, оскільки вона виражає русофобію: "Словосполучення, яке ми чуємо в українській, транскрипції та вимова, вони для нас, і для світу в принципі, і для них самих, є формулюванням ненависті до Росії"¹²⁴.

Серед поширених фейків можна виділити такі:

1. "Української мови не існує – це діалект російської та польської мов".

Зокрема, цю ідею просував російській президент під час свого інтерв'ю російському державному агентству ТАСС: "Розумієте, до 11, 12, 13 сторіччя у нас не було жодної різниці у мові. І лише в результаті колонізації та частина українців, яка жила на території, яка перебувала під владою Речі Посполитої, тільки десь, на мій погляд, в 16 столітті з'явилися перші мовні відмінності"¹²⁵.

¹²³ З послання Президента Російської федерації. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=yPP1PtL6bMw&t=44s>.

¹²⁴ "Українська мова стала образом русофобії", – Міхалков (відео). URL: <https://focus.ua/uk/voennye-povosti/526919-ukrainskiy-yazyk-stal-obrazom-rusofobii-mihalkov-video>.

¹²⁵ Інтерв'ю президента РФ російському державному агентству ТАСС // YouTube. – режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=wyOLqZybZ9M>.

Російська пропаганда подає українську мову як відносно "нещодавнє утворення", що постало внаслідок злиття інших мов і є "невід'ємною частиною російської культури". Згідно з їх теорією під впливом формування українських націоналістичних ідей на початку ХХ століття відбулася штучна зміна фонетики, правопису та лексики української мови з метою її відмежування від російської мови¹²⁶. У зв'язку із цим ініціюється створення організацій, які мають "унормувати" та "врегулювати" норми української мови¹²⁷.

Очільник Інституту української мови НАН України Павло Гриценко, спираючись на порівняльно-історичне дослідження усіх слов'янських мов, зауважив, що до кінця V століття нашої ери – початку VI століття існувала певна єдність слов'янських мов, яка дивергентно розходиться. Від цього моменту починається власна історія кожної слов'янської мови, і української зокрема. Ідея, що колись була єдина давньоруська мова, а потім вона розпалась у XIV столітті, є міфом. Мовознавець зазначає: "Українська мова на цих теренах давня. Українці на цих теренах автохтони... Українська мова напрочуд цілісна структурно. Це ми маємо зрозуміти. В ній збереглася маса праслав'янської лексики, що засвідчено в етимологічних словниках"¹²⁸.

2. "В Україні на мовному ґрунті відбувся розкол, що спричинив громадянський конфлікт".

Російськими ЗМІ поширювалася дезінформація про те, що в Україні відбуваються підбурення до ненависті та розкол на етнічному та мовному ґрунті¹²⁹, спровоковані політикою "насильницької українізації населення", яка може призвести до соціального вибуху¹³⁰. Бойові дії на сході нашої держави подавалися як громадянська війна¹³¹. Зауважимо, що факт агресії РФ і окупації нею з 2014 р. окремих територій на сході України наразі визнано не лише резолюціями міжнародних організацій, а й проміжним рішенням Європейського суду з прав людини¹³². А окупацію Криму російськими військами визнав і російський президент.

---

¹²⁶Коментар щодо ініціативи створення в Росії Інституту регулювання норм української мови. URL <https://iul-nasu.org.ua/novyny/komentar-shhodo-initsiatyvy-stvorennya-v-rosiyi-institutu-regulyuvannya-norm-ukrayinskoyi-movy.html>.

¹²⁷ Депутат Госдуми Евгений Федоров предложил создать в России учреждение, которое регулировало бы нормы украинского языка. URL: <https://russian.rt.com/russia/news/1043998-rossiya-institut-yazyk>.

¹²⁸ Коли з'явилась українська мова. Павло Гриценко. URL: <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/koli-ziavilas-ukrayinska-mova-pavlo-gritsenko/>.

¹²⁹ На Украине может произойти раскол по этническому и языковому признакам. URL: https://vladnews.ru/2014-04-17/61574/ukraine_mozhet.

¹³⁰ "Это югославский сценарий": Быстряков назвал ответственного за языковой раскол на Украине Об этом сообщает "Рамблер". URL: https://news.rambler.ru/ukraine/43608946/?utm_content=news_media&utm_medium=read_more&utm_source=copylink.

¹³¹ Глава ЛНР Пасечник заявил, что в Донбассе идет гражданская война. URL: <https://ria.ru/20210507/donbass-1731362198.html>.

¹³² Перемога для Донбасу: все про рішення євросуду, яке змінить думку світу про агресію РФ. URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2023/01/26/7154901/>.

Зауважимо, що бойові дії на території України та окупація її територій є не громадянським конфліктом чи війною на мовному ґрунті, а наслідком військового вторгнення з боку країни-агресора. Про відсутність суспільного розколу говорять соціологічні дослідження: 78% українців вважають своєю рідною мовою українську (Фонд "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова)¹³³. Крім того, 83% громадян виступають за те, щоб українська була єдиною державною мовою в країні (соціологічна група "Рейтинг")¹³⁴.

3. "Закон України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" дискримінує та обмежує права російськомовних громадян, зокрема у таких сферах, як освіта, обслуговування, офіційне спілкування (документообіг)".

Так, на сайті міністерства закордонних справ російської федерації зазначається: "Порушення прав багатомільйонного російськомовного населення в Україні досягли жахливих масштабів. Влада країни приймає дискримінаційні закони про мову, освіту, так звані корінні народи, витісняючи російську мову з усіх сфер життя"¹³⁵. Зауважимо, що поняття "російськомовний українець" є штучною конструкцією російської пропаганди, яка не розкриває суть явища та приховує причини його появи – факт тривалого процесу русифікації населення, наслідком якої частина громадян України стали послуговуватися чужою мовою. Як зазначено у Рішенні Конституційного Суду України: "Слід брати до уваги те, що штучне творення в Україні "російськомовних громадян" є результатом тривалої політики зросійщення не тільки етнічних українців, а й представників різних національних меншин"¹³⁶.

Результати соціологічних досліджень повністю спростовують зазначений фейк. А саме: 85% етнічних росіян і 90% російськомовних жителів України вважають, що в Україні немає утисків російськомовного населення (дослідження Київського міжнародного інституту соціології, 2022 р.)¹³⁷. 61,7% українців підтримують чинну норму про обслуговування українською мовою

¹³³ День української писемності та мови-2021: чи стає державної мови більше у публічному просторі? URL: https://dif.org.ua/article/den-ukrainskoi-pisemnosti-ta-movi-2021-chi-stae-derzhavnoi-movi-bilshe-u-publichnomu-prostori_?fbclid=IwAR2fNz4-uTYIavd8aZbHHiJScpU-rv6VZVz-Md7O0fOOIznoi9Kfav9RC6k.

¹³⁴ Шосте загальнонаціональне опитування: мовне питання в Україні (19 березня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html.

¹³⁵ Ответ на публикацию Госдепартаментом США бюллетеня "Факты и вымысел: российская дезинформация по Украине". URL: https://mid.ru/ru/press_service/publikacii-i-opроверzenia/opроверzenia1/nedostovernie-publikacii/1795579/.

¹³⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 14 липня 2021 року № 1-п/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>.

¹³⁷ Индекс сприйняття російсько-української війни: результати телефонного опитування, проведеного 19-24 травня 2022 року. URL:

https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1113&page=1&fbclid=IwAR2W88Ojz41OhOiDH-KdA_FN9cPCaFgsRU3hLuYE67YPz_muu-YnileUd2w.

(дослідження Київського міжнародного інституту соціології, 2021 р.)¹³⁸. 82% українців погоджуються, що керівники держави і державні службовці повинні у робочий час спілкуватися державною мовою (дослідження Фонду "Демократичні ініціативи" та Центру Разумкова, 2020 р.)¹³⁹. У сфері освіти 77% опитаних схвалюють викладання більшості шкільних предметів державною мовою (дослідження Фонду "Демократичні ініціативи" та Центру Разумкова, 2020 р.)¹⁴⁰.

Непоодинокими є випадки спотвореного тлумачення норм Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" і безпідставних звинувачень щодо утисків прав національних меншин та насильницької українізації, що починається начебто зі школи. Насправді ж громадянам України, що належать до національних меншин, відповідно до Закону гарантується "право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови" у державних і комунальних закладах освіти або через національні культурні товариства (частина п'ята статті 53 Конституції України¹⁴¹). Крім того, мова в сфері освіти регулюється не лише і не стільки мовним законодавством, скільки низкою освітніх законів, де детально регламентовані особливості застосування мов корінних народів та національних меншин в освітньому процесі. Зауважимо, що "оволодіння й користування українською мовою як державною забезпечує рівність можливостей на соціалізацію громадян України будь-якої етнічної належності: на доступ до гарантованих державою матеріальних і нематеріальних благ, повноцінну участь у всіх ділянках суспільного життя і безперешкодне користування правами, що їх визначено Конституцією України та міжнародними стандартами захисту індивідуальних прав"¹⁴².

До та після набрання чинності статтею 30 Закону щодо мови обслуговування новинні стрічки рясніли повідомленнями на кшталт: "Перетнули межу. Російська мова в Україні буде заборонена в магазинах і на ринках"¹⁴³. Насправді ж, відповідно до частини третьої статті 30 Закону: "На

---

¹³⁸ Рівень довіри до політиків, електоральний рейтинг і ставлення до окремих ініціатив / подій: січень 2021 року. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1003&page=1&fbclid=IwAR1DpTA3xzhzgrZILfek5euP2ivAKP уQEрKxЕie3T4vu4q5b8YHH_DJmtTE.

¹³⁹ Українська мова: шлях у незалежній Україні. URL: <https://dif.org.ua/article/ukrainska-mova-shlyakh-u-nezalezhniy-ukraini>.

¹⁴⁰ Українська мова: шлях у незалежній Україні. URL: <https://dif.org.ua/article/ukrainska-mova-shlyakh-u-nezalezhniy-ukraini>.

¹⁴¹ Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4342>.

¹⁴² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 14.07.2021 № 1-п/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>.

¹⁴³ Перешли границі. Русский язык на Украине запретят в магазинах и на рынках. URL: <https://radiosputnik.ria.ru/20201202/russkiy-1587321366.html>.

прохання клієнта його персональне обслуговування може здійснюватися також іншою мовою, прийнятною для сторін".

4. "Інститут Уповноваженого із захисту державної мови – каральний орган, який займається тотальним переслідуванням та штрафуванням російськомовних громадян".

З цього приводу, наприклад, російська державна інформаційна агенція "РИА Новости" поширювала спотворену інформацію: "Мовний омбудсмен Україна Тарас Кремень закликав позбутися російськомовних назв населених пунктів в Україні, зазначивши, що "Україна для українців"¹⁴⁴. Натомість, за даними Держдепартаменту США, немає жодних достовірних даних про те, що будь-які етнічні росіяни чи русифіковані громадяни України перебувають під загрозою з боку української влади. І навпаки – в окупованому росією Криму та в ОРДЛО українці стикаються з придушенням їхньої культури та національної ідентичності, а також живуть за умов жорстоких репресій та страху¹⁴⁵.

Поширення такого роду повідомлень, які є суцільним перекручуванням історичних фактів, підміною понять, відвертою брехнею та маніпуляцією, є непрямою формою лінгвоциду, яка має на меті призвести до зневажливого ставлення до української мови, применшення її значення, "підриву її авторитету", а також використати мову як привід до агресії та асиміляції. Формуючи таким чином образ української мови як "недомови", супротивник прагне вплинути як на українське суспільство, так і на громадян інших країн, у т.ч. власних. З одного боку, така дискредитація прагне змінити ставлення носіїв до мови і спонукати їх до свідомої відмови від неї, що спрощує процес асиміляції. А з іншого – це виправдовує в очах росіян загарбницькі та злочинні дії під гаслом "відновлення втраченої єдності", здійснитися якій заважає, серед іншого, українська мова, яка подається громадянам країни-агресора як "штучне утворення". Подібні маніпуляції відбуваються і щодо факту існування України як держави, а українців як народу, що постійно заперечується з боку російського вищого керівництва.

На цьому зауважує зокрема професор Єльського університету Тімоті Снайдер у своєму виступі під час конференції "Міжнародне право проти геноциду", яка відбулась у жовтні 2022 року. Аналізуючи російську політику стосовно України, науковець зауважує, що в діях панівної верхівки країни-агресора присутні всі ознаки геноцидної політики, а саме: заперечення

¹⁴⁴ Языковой омбудсмен Украины призвал убрать русскоязычные названия городов. URL: <https://ria.ru/20220411/yazyk-1782979284.html>.

¹⁴⁵ Факти проти вигадок: російська дезінформація про Україну. URL: <https://www.state.gov/%D1%84%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8-%D0%B2%D0%B8%D0%B3%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%BA-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%B4%D0%B5%D0%B7%D1%96%D0%BD%D1%84/>.

існування певної держави; заперечення існування народу; "дегуманізація" певного народу; заперечення геноциду минулого; підтримка ідеї витіснення одних націй іншими; завантаження суспільства викривленою інформацією, що воно починає не помічати той геноцид, який здійснює ("постмодерний показник"). Таке поширення абсурдної та перекрученої інформації, що спотворює реальність, на думку науковця, заохочує і виправдовує в очах російських громадян військову агресію¹⁴⁶.

Лінгвоцид української мови в різних сферах суспільного життя в умовах повномасштабного вторгнення

Мова як засіб спілкування, пізнання, збереження і передачі інформації пронизує всю структуру суспільства. Заборона використання мови здійснює одночасний вплив на всі сфери суспільного життя. У кожній з них він проявляється по-різному.

З 24 лютого 2022 року – початку повномасштабного вторгнення – Уповноваженим із захисту державної мови було ініційовано збір фактів лінгвоциду української мови. Працівниками Секретаріату з відкритих джерел та проросійських пропагандистських інтернет-ресурсів зафіксовано понад 200 випадків витіснення української мови з публічного простору та суспільного вжитку, в тому числі переслідування, дискредитацію громадян України та репресії за мовною ознакою, що є однією зі складових політики знищення українського народу, його ідентичності та державності. Ще частину інформації отримано від органів влади та місцевого самоврядування.

Дії окупаційних адміністрацій на тимчасово окупованих територіях щодо мовного питання є схожими незалежно від регіону. Масштаби витіснення державної мови залежать від тривалості окупації, під якою перебував населений пункт. Вилучення або витіснення української мови зі вжитку відбувається одночасно з її заміщенням російською, що відповідає виокремленим Рафаелем Лемкіним двом етапам геноциду – знищення національного зразка та нав'язування чужого. На цей час випадки, що свідчать про витіснення державної мови та планову асиміляційну політику окупантів, зафіксовані у таких п'яти сферах суспільного життя: культурній, освітній, медійній, офіційного спілкування та публічному просторі.

Багато з наведених нижче злочинних дій уже мали місце в історії людства, зокрема в діях окупаційного нацистського режиму на територіях

---

¹⁴⁶ Виступ Професора Сельського університету Тімоті Снайдера на під час конференція "Міжнародне право проти геноциду". URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/10/21/7372958/>.

європейських країн у часи Другої світової війни, а також у діях Російської імперії та Радянського Союзу.

Зауважимо, що окремі факти лінгвоциду долучені за зверненням Уповноваженого до:

- кримінального провадження від 01.03.2022 № 22022000000000060, відкритого Службою безпеки України;
- кримінального провадження від 12.07.2022 № 120220000000000623, відкритого Національною поліцією України.

Крім того, інформація щодо фактів лінгвоциду надсилалася у Секретаріат Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, Міністерство юстиції України для долучення до позовів України проти російської федерації в міжнародних судах.

Сфера офіційного спілкування та документообігу

Окупаційна адміністрація, захоплюючи органи державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації державної і комунальної форм власності, змінювала мову їх діяльності, у тому числі мову нормативних актів, діловодства та документообігу в цілому. Засідання, заходи, зустрічі, робоче спілкування, пов'язане з виконанням посадових обов'язків, провадяться на різних щаблях виключно російською мовою.

На територіях, що тривалий час перебувають в окупації, поширюють дію російського законодавства, що змінює мову нормативно-правових актів, якими змушені керуватися місцеві жителі. Зокрема, 19 жовтня 2022 року російський президент, підписавши указ про введення так званого "воєнного стану" на окупованих територіях Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей, на засіданні Радбезу РФ зазначив: "Нагадаю, що у "Донецькій Народній Республіці", "Луганській Народній Республіці", а також Херсонській та Запорізькій областях до їхнього "вступу" до складу Росії діяв режим воєнного стану. І зараз нам необхідно оформити цей режим вже в рамках російського законодавства"¹⁴⁷. Також, за інформацією від російських ЗМІ, відбувається інтеграція захоплених територій до російської системи правового супроводу, зокрема це стосувалося Херсонської області¹⁴⁸.

Окупаційна адміністрація обмежує функціонування державної мови в діловодстві як опосередковано, що відбувається за замовчуванням, так і шляхом прямої заборони використання. Зокрема, окупаційна адміністрація Херсонської області, плануючи спочатку запровадити російську мову як другу державну, анонсувала заборону документообігу українською мовою. Ця

¹⁴⁷ Путін "запровадив" воєнний стан на окупованих РФ українських територіях. В ОПУ прокоментували
URL: <https://suspilne.media/298308-putin-zaprovadiv-voennij-stan-na-okupovanih-rf-teritoriah/>.

¹⁴⁸ https://twitter.com/tass_agency/status/1554830883277836290?t=6K0asHtto01sqzu1m3ZMQ&s=19.

інформація була поширена російським засобом інформації "Комерсант", який наводить такі слова т.зв. "заступника голови військово-цивільної адміністрації" Кирила Стремоусова: "Документообіг буде вестися винятково російською мовою. Тією рідною мовою, якою спочатку все життя розмовляла Херсонська область"¹⁴⁹. Також у російських ЗМІ поширювали інформацію про видання т.зв. "указу" окупаційної адміністрації Харківської області щодо застосування російської мови як офіційної мови ведення документації. Українській мові відводилася роль регіональної, застосування якої є необов'язковим.

Місцеві окупаційні сили унормовують життя в громадах т.зв. "нормативними актами", що виконані недержавною мовою. Серед зафіксованих з відкритих джерел випадків:

- т.зв. "наказ" щодо скасування комендантської години м. Херсон у період святкування Великодня¹⁵⁰;
- т.зв. "розпорядження" про введення в обіг російського рубля на території Каховського району (Херсонська обл.)¹⁵¹;
- т.зв. "наказ" щодо надання списків квартир, власники яких залишили місто Херсон, з метою їх конфіскації і передачі іншим особам¹⁵²;
- повідомлення щодо необхідності отримання "тимчасових дозволів" на здійснення господарської діяльності на території Каховського району¹⁵³;
- звернення окупаційного керівництва Херсонської області до російських представників влади щодо встановлення пам'ятника Катерині II¹⁵⁴;
- розпорядження та указ окупаційного керівництва Херсонської області щодо встановлення курсу обміну валют та цін на товари та послуги¹⁵⁵;
- т.зв. "указ" окупаційного керівництва Херсонської області щодо використання бухгалтерської програми¹⁵⁶;

¹⁴⁹ Окупанти на Херсонщині готуються заборонити українську мову в документах. URL:

<https://hromadske.ua/posts/okupanti-na-hersonshini-gotuyutsya-zaboroniti-ukrayinsku-movu-v-dokumentah>

¹⁵⁰ [https://tass.ru/mezhdunarodnaya-](https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/15143583?utm_source=news.ru&utm_medium=referral&utm_campaign=news.ru&utm_referrer=news.ru)

[panorama/15143583?utm_source=news.ru&utm_medium=referral&utm_campaign=news.ru&utm_referrer=news.ru.](https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/15143583?utm_source=news.ru&utm_medium=referral&utm_campaign=news.ru&utm_referrer=news.ru)

¹⁵¹ 3 травня окупаційна влада Каховки вводить на території району російські рублі. URL:

[https://suspilne.media/234477-z-1-travna-okupacijna-vlada-kahovki-vvodit-na-teritorii-rajonu-rosijski-rubli/.](https://suspilne.media/234477-z-1-travna-okupacijna-vlada-kahovki-vvodit-na-teritorii-rajonu-rosijski-rubli/)

¹⁵² Уповноважений: російські окупанти почали відбирати квартири жителів Херсона. URL:

[https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-rosijski-okupanti-pochali-vidbirati-kvartiri-zhiteliv-hersona.](https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-rosijski-okupanti-pochali-vidbirati-kvartiri-zhiteliv-hersona)

¹⁵³ [https://t.me/operativnoZSU/23010.](https://t.me/operativnoZSU/23010)

¹⁵⁴ [https://t.me/herson_respublika/733.](https://t.me/herson_respublika/733)

¹⁵⁵ [https://t.me/VGA_Kherson/2408.](https://t.me/VGA_Kherson/2408)

¹⁵⁶ [https://t.me/VGA_Kherson/2470.](https://t.me/VGA_Kherson/2470)

- т. зв. "указ" окупаційного керівництва Херсонської області щодо посилення відповідальності за скоєння окремих правопорушень, які посягають на громадський порядок і громадську безпеку¹⁵⁷;
- т. зв. "розпорядження" окупаційної Каховської військової адміністрації (Херсонська обл.) щодо посилення пропускнуго контролю на території Каховського району¹⁵⁸;
- т. зв. "постанова" самопроголошеної "ДНР" щодо позбавлення права власності на нерухомість у місті Маріуполь (Донецька обл.)¹⁵⁹;
- т. зв. "указ" окупаційного керівництва Херсонської області щодо тарифів на комунальні послуги¹⁶⁰;
- т. зв. "указ" і "порядок" окупаційного керівництва Херсонської області щодо заходів із заохочення здачі зброї¹⁶¹;
- т. зв. "розпорядження" окупаційної адміністрації Запорізької області щодо підготовки організації та проведення референдуму в Запорізькій області¹⁶²;
- т. зв. "указ" окупаційного керівництва Херсонської області щодо реєстрації громадян, які втратили документи¹⁶³.

Мовою звернень до окупаційних органів влади є російська. В опублікованих Службою безпеки України документах щодо підготовки незаконного референдуму з приєднання частин території Донецької області до рф містяться фото звернень антидержавницького характеру від т.зв. організації "Донецька республіка" з цього приводу¹⁶⁴.

Витіснення письмової форми української мови з офіційного діловодства супроводжується також обмеженнями у застосуванні її усної форми під час виконання службових обов'язків. Під час офіційних засідань, заходів, зустрічей, інформування громадян у цілому, застосовується недержавна мова. Наприклад, зустріч т. зв. "голови уряду Херсонської області" з представниками сільськогосподарської галузі регіону проводилася російською мовою¹⁶⁵. Урочисті заходи відверто пропагандистського характеру до Дня перемоги супроводжувалися російськомовними промовами з боку представників

¹⁵⁷ "Влада" Херсонської області погрожує порушникам режиму розстрілом – ГУП. URL: <https://vesti.ua/uk/herson-uk/vlasti-hersonskoj-oblasti-ugrozhayut-narushitelyam-rezhima-rasstrelom-gur>.

¹⁵⁸ "Влада" Херсонської області погрожує порушникам режиму розстрілом – ГУП. URL: <https://vesti.ua/uk/herson-uk/vlasti-hersonskoj-oblasti-ugrozhayut-narushitelyam-rezhima-rasstrelom-gur>.

¹⁵⁹ https://t.me/znuva_live/47443.

¹⁶⁰ https://t.me/VGA_Kherson/2547.

¹⁶¹ https://t.me/VGA_Kherson/2642.

¹⁶² https://twitter.com/666_mancer/status/1556889513510707200.

¹⁶³ https://t.me/VGA_Kherson/2967.

¹⁶⁴ <https://t.me/c/1686929119/21191>.

¹⁶⁵ https://t.me/VGA_Kherson/7828.

окупаційної адміністрації міст Мелітополя (Запорізька обл.)¹⁶⁶ та Волновахи (Донецька обл.)¹⁶⁷. Недержавною мовою відбувалися і оповіщення громадян з різних питань поточного (суспільно-політичного) життя, зокрема в соціальній сфері щодо виплат пенсій¹⁶⁸ і з питань проведення незаконних референдумів¹⁶⁹.

Змінюються формат і мова роботи таких державних установ, як органи реєстрації актів цивільного стану, роботу яких активно відновлюють на окупованих територіях з метою формування ілюзії про повернення до "нормального життя" та "світлого майбутнього". До прикладу, церемонії укладання шлюбу в Бердянську (Запорізька обл.)¹⁷⁰, Херсоні¹⁷¹ та Мелітополі (Запорізька обл.)¹⁷² здійснювалися недержавною мовою та з використанням символіки країни-агресора (прапор, гімн, інше оздоблення приміщення). Свідоцтва про шлюб були видані також російською мовою. Реєстрація факту народження дитини теж супроводжувалося видачею свідоцтва про народження російського зразка¹⁷³.

Зафіксовані й інші випадки заміни вітчизняних офіційних документів на російські. Так, сервісні центри з видачі водійських посвідчень у містах Мелітополь (Запорізька обл.)¹⁷⁴ та Херсон¹⁷⁵ видавали документи, що посвідчують право фізичної особи на керування транспортним засобом, виконані за російським зразком. Непоодинокими є випадки видачі російського свідоцтва про здобуття повної загальної середньої освіти¹⁷⁶. Поширеним є відкриття пунктів прийому документів на отримання російського громадянства ("паспортний стіл") з подальшою видачею паспорта країни-окупанта. Зокрема, інформаційні повідомлення про початок роботи відповідних закладів були розміщені у Бердянську (Запорізька обл.)¹⁷⁷ та Новій Каховці (Херсонська обл.)¹⁷⁸. Також виконуються російською мовою платіжні документи та рахунки на оплату комунальних послуг¹⁷⁹.

Таким чином, на тимчасово окупованих територіях у сфері офіційного спілкування та документообігу відбувалося і продовжує відбуватися поступове

¹⁶⁶ <https://t.me/melitopoladmin/519>; <https://t.me/melitopoladmin/518>.

¹⁶⁷ <https://t.me/volnovaxanovosti/88096>.

¹⁶⁸ https://twitter.com/tass_agency/status/1545445196208508933?t=d5BMg3zaJDLnzCRPL-OIIQ&s=07&fbclid=IwAR3yt_0HNQKCJzUIAb2P4bXCJEU5uTNxgYmzFb5xp29Nz5XHIAJQaso_9as.

¹⁶⁹ <https://t.me/c/1686929119/21567>.

¹⁷⁰ https://t.me/zradnyky_brd/59; <https://t.me/HersonVestnik/2818>.

¹⁷¹ https://t.me/VGA_Kherson/2413.

¹⁷² <https://t.me/melitopoladmin/1253>.

¹⁷³ <https://ria.ru/20220725/zaporozhe-1804696486.html>.

¹⁷⁴ <https://t.me/melitopoladmin/1753>.

¹⁷⁵ https://t.me/VGA_Kherson/2838.

¹⁷⁶ https://twitter.com/GazetaRu/status/1547489466666852352?t=UjJxlUVRwL8DX2VLhfm3Ug&s=07&fbclid=IwAR2DSwO_avAbGw57yWrtjppPKKHlk9Ay9DEquctfKxb-1TYqhdXe5ITDLQM.

¹⁷⁷ https://t.me/brd_zavtra/600.

¹⁷⁸ https://t.me/herson_respublika/742.

¹⁷⁹ <https://t.me/znuachat/243193?single&fbclid=IwAR0k0QLzomhhLRa-CAEvf1qHAKgARCzwahky2mhuoWIKVxNIOwxdR48UoiA>.

витіснення державної мови і заміщення її російською, зокрема шляхом запровадження російської нормативно-правової системи з відповідною заміною українських документів, що посвідчують особу або підтверджують її спеціальний статус, на російські. Додамо, що публічний простір установ та організацій, що виконують адміністративні функції в тимчасово окупованих населених пунктах, заповнений інформаційними написами, вівісками, покажчиками, що виконані недержавною мовою, а також державною символікою країни-агресора включно з портретом російського президента. Пропагандистські засоби інформації активно висвітлюють зміни, яких зазнала адміністративна сфера у своїх відеосюжетах та інформаційних повідомленнях, які зазвичай супроводжуються проросійськими кліше на кшталт "довгоочікуване повернення", "об'єднання братніх народів", "ми – радянські люди", "відновлення великої держави" тощо.

Сфера культури

Руйнування культури українського народу, його матеріальної і нематеріальної спадщини, а також привласнення собі наших культурних здобутків, творів мистецтва і самих митців, яких намагаються видати за російських, є важливим елементом російської окупаційної політики у боротьби з українською ідентичністю. За даними інтерактивної "Мапи культурних втрат", створеної Міністерством культури та інформаційної політики України спільно з Українським культурним фондом, станом на кінець 2022 року внаслідок повномасштабного військового вторгнення росії на територію вільної України було зруйновано понад 550 різних пам'яток та об'єктів культури¹⁸⁰. Зважаючи на те, що мова є частиною культури, а значна частина творів мистецтв, художніх цінностей, література твориться нею або є її носіями, то їх знищення виходить за рамки вандалізму і дикунства і є складовою лінгвоциду.

Крім безпосереднього знищення національних культурних надбань окупанти максимально обмежують функціонування української мови у сфері культури. Це виражається у зміні мови проведення масових культурно-розважальних та інших заходів; зміні або створенні нових музейних експозицій; популяризації та нав'язуванні російських та радянських музичних творів; демонстрації фільмів російською мовою; демонтажі українських меморіалів та встановленні символів радянської епохи, сучасної культури країни-агресора; вилученні української літератури, наповненні бібліотек російськомовними та пропагандистськими виданнями тощо.

Як зазначають мовознавці Василь Іванишин та Ярослав Радевич-Винницький: "Лінгвоцид спрямовується в першу чергу проти писемної форми

---

¹⁸⁰ Мапа культурних втрат. URL: <https://uaculture.org/culture-loss/>.

мовлення"¹⁸¹. Підтвердженням цих слів є масштабна боротьба російських військ з українськими книгами. Задokumentовано знищення книг з архіву Героя України В'ячеслава Чорновола в м. Буча (Київська обл.)¹⁸²; вилучення українськомовної літератури зі шкільної бібліотеки в м. Верхньоторецьке (Донецька обл.)¹⁸³; викрадення українськомовних книг з міських бібліотек в містах Щастя (Донецька обл.)¹⁸⁴ та Мелітополь (Запорізька обл.)¹⁸⁵; вилучення з бібліотек тимчасово окупованих територій Луганської, Донецької, Чернігівської та Сумської областей історичної та художньої літератури та її подальше знищення.

За інформацією Харківської обласної військової адміністрації, під час тимчасової окупації були повністю знищені бібліотечні фонди бібліотек-філій, що розміщувалися в будинках культури с. Новий Бурлук та с. Борщова, а також у Палаці молоді та підлітків "Залізничник" у місті Ізюм. Миколаївська обласна військова адміністрація проінформувала про те, що в бібліотеках-філіях та пунктах видачі книг у селах Новокиївка, Центральне та Вавилове знищено значну частину українськомовної літератури, зокрема тієї, що стосувалася символіки України та початку війни у 2014 року. Про подібні факти знищення і "зачистки" книжкових фондів бібліотек від української літератури, яку окупанти вважають "нацистською", зазначає і Запорізька обласна військова адміністрація.

Головне управління розвідки МО України зауважує: "Найбільшу зацікавленість поліцаїв викликають книжки про історію українських Майданів, АТО/ООС, українського визвольного руху. До "екстремістської" літератури відносять шкільні підручники з історії України, наукову та популярну історичну літературу. Окупанти мають цілий перелік заборонених до згадування імен. Серед них: Мазепа, Петлюра, Бандера, Шухевич, Чорновіл. У містах Кременна, Рубіжне (Луганська область), Городня (Чернігівська область) відомі випадки вилучення книжки "Справа Василя Стуса" Вахтанга Кіпіані"¹⁸⁶.

Українську книгу окупанти заміщують російською класикою, історичними виданнями, дитячими книжками та іншою агітаційно-пропагандистською літературою, що має на меті дискредитувати Україну як державу та нав'язати проросійський наратив. Зокрема, російським урядом

---

¹⁸¹ Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація: тези про місце і роль мови в національному відродженні України / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич: Видавнича фірма "Відродження", 1994. – 218 с. - С. 21.

¹⁸² https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=5306312356079911&id=100001035967800.

¹⁸³ https://twitter.com/M_Simonyan/status/1507804037235806215?t=6kfVbTg6H2fkuHBgdNXgUw&s=19&fbclid=IwAR2o3CM0itV0OQJYvU56rk7O16U6OYSvrB3OmW_5Kpj7vvUbTnqqafDLYac.

¹⁸⁴ Як окупанти "господарюють" на тимчасово окупованих територіях України (ВІДЕО). URL: <https://itvimg.com/news/yak-okupanti-hospodaryuyut-na-timchasovo-okupovanikh-teritoriyakh-ukraini-video-72603>.

¹⁸⁵ <https://t.me/melitopoladmin/576>; <https://t.me/melitopoladmin/577>; <https://t.me/melitopoladmin/579>.

¹⁸⁶ Повідомлення Головного управління розвідки МО України. URL: <https://gur.gov.ua/content/okupatsiini-viiskavyluchaiut-ta-znyshchuiut-ukrainsku-literaturu-ta-pidruchnyky-istorii.html>.

передавалися книги в бібліотеки м. Мелітополь (Запорізька обл.)¹⁸⁷. Представники окупаційної адміністрації анонсували доставку більш ніж 100 тис. російськомовних книг для Херсонської, Запорізької, Харківської, Донецької і Луганської областей в межах спільної акції міністерства просвіти російської федерації та пропрезидентської політичної сили¹⁸⁸. 200 книг було передано до центральної бібліотеки м. Генічеськ (Херсонська обл.)¹⁸⁹, а Херсонській обласній бібліотеці були передані книги історичного спрямування¹⁹⁰.

Проведення культурно-мистецьких, розважальних та видовищних заходів на окупованих територіях здійснюється недержавною мовою, і це стосується як дитячих концертів, так і проведення урочистостей з нагоди знакових подій та дат для країни-агресора. Так, російською мовою проводилися дитячі свята та публічні заходи для школярів у м. Мелітополь (Запорізька обл.)¹⁹¹, м. Херсон¹⁹². Сповідуючи "культ перемоги", окупанти з особливим розмахом проводили концерти та акції "безсмертний полк" з нагоди Дня перемоги з російськомовним конферансом, радянською символікою, плакатами, відповідним музичним супроводом в містах Нова Каховка (Херсонська обл.)¹⁹³, Херсон¹⁹⁴, Скадовськ (Херсонська обл.)¹⁹⁵, Бердянськ (Запорізька обл.)¹⁹⁶, Маріуполь (Донецька обл.)¹⁹⁷ та Мелітополь (Запорізька обл.)¹⁹⁸. Мітинги та ведення програм естрадних вистав до "Дня Росії" теж відбувалися російською мовою у Новій Каховці (Херсонська обл.)¹⁹⁹, Херсоні²⁰⁰, Бердянську (Запорізька обл.)²⁰¹. Музичний репертуар, що супроводжує ці і подібні заходи, складається з радянських військових пісень або російської популярної музики²⁰².

Витіснення української мови продовжується і в музейній справі, а також під час проведення мистецьких, літературних та інших виставок, що тематично присвячені переважно або часам російської імперії або "великій вітчизняній війні". Зауважимо, що цільовою аудиторією таких заходів є переважно діти

¹⁸⁷ <https://t.me/melitopoladmin/1015>.

¹⁸⁸ https://t.me/VGA_Kherson/2411.

¹⁸⁹ https://t.me/VGA_Genichesk/541.

¹⁹⁰ https://t.me/VGA_Kherson/3330.

¹⁹¹ <https://t.me/melitopoladmin/188>; <https://t.me/melitopoladmin/3096>; <https://t.me/melitopoladmin/3234?single>; <https://t.me/melitopoladmin/2964?single>; <https://t.me/melitopoladmin/2922?single>; <https://t.me/melitopoladmin/574>.

¹⁹² https://t.me/VGA_Kherson/2606; https://t.me/VGA_Kherson/2573.

¹⁹³ <https://t.me/HersonVestnik/3114>.

¹⁹⁴ <https://t.me/HersonVestnik/3219>; <https://t.me/HersonVestnik/3223>.

¹⁹⁵ <https://t.me/HersonVestnik/3227>.

¹⁹⁶ https://t.me/brd_zavtra/494; https://t.me/brd_zavtra/501.

¹⁹⁷ https://t.me/rovenki_ru/565.

¹⁹⁸ <https://t.me/melitopoladmin/542>.

¹⁹⁹ https://t.me/herson_respublika/660.

²⁰⁰ <https://t.me/HersonVestnik/5060>.

²⁰¹ https://t.me/brd_zavtra/602.

²⁰² <https://t.me/HersonVestnik/3083> (м.Херсон); <https://t.me/melitopoladmin/1107>; <https://t.me/melitopoladmin/1111>.

шкільного віку, а їх метою – ідеологічне "перевиховання" української молоді, перетворення її на росіян.

Інформація про експонати, для загального ознайомлення та екскурсійне обслуговування виконувалися російською мовою в Краєзнавчому музеї²⁰³, Центральній бібліотеці²⁰⁴ та інших закладах культури²⁰⁵ Мелітополя (Запорізька обл.). Так само російською мовою подавалися значна частина т.зв. "виставок" є розкладеними на столі або підвіконні проросійськими книгами ("Святая Русь Владимиром крещена"²⁰⁶, "Возраст осени прекрасной"²⁰⁷, виставка дитячої літератури²⁰⁸ м. Мелітополя; Новотроїцький р-н. (Херсонська обл.)²⁰⁹, що присвячені звеличенню Росії, радянського минулого (сміт. Козача Лопань (Харківська обл.)²¹⁰; м.Херсон^{211,212}) і створенню культу "героїв" даної епохи, зокрема Сталіна (виставка "Слеза пам'яті" в Мелітополі (Запорізька обл.)²¹³.

Ще одним потужним ідеологічним інструментом війни проти мови є кіно. Вилучення української мови з культурного простору та формування проросійського нарративу на окупованих територіях відбувалося з допомогою демонстрації російською мовою фільмів, які є продуктом радянського кінематографа або сучасної російської кіноіндустрії. Зокрема, в м. Мелітополь (Запорізька обл.) відбувся показ фільму "Брат-2"²¹⁴, де використовується карикатурний образ "української мафії" та цитата "Ви мені, гади, ще за Севастополь відповісте!"²¹⁵, а також інших кінострічок, що мають нагадати "як діди воювали", викликати ностальгію за "прекрасним минулим" та зобразити "російську велич"²¹⁶.

Боротьбу з мовою та українською історією ілюстрували демонтажі українських меморіальних дошок, пам'ятних знаків та національних символів (м. Мелітополь (Запорізька обл.)²¹⁷; м. Маріуполь (Донецька обл.)²¹⁸; смт. Шевченкове (Харківська обл.)²¹⁹; с.Троїцьке (Луганська обл.)²²⁰; м. Херсон²²¹).

²⁰³ <https://t.me/melitopoladmin/1274> ; <https://t.me/melitopoladmin/3132>.

²⁰⁴ <https://t.me/melitopoladmin/1538>; <https://t.me/melitopoladmin/3214> ; <https://t.me/melitopoladmin/3262>.

²⁰⁵ <https://t.me/melitopoladmin/3007?single>.

²⁰⁶ <https://t.me/melitopoladmin/1538>.

²⁰⁷ <https://t.me/melitopoladmin/2830?single>.

²⁰⁸ <https://t.me/melitopoladmin/3342?single>.

²⁰⁹ https://t.me/VGA_Kherson/4431?single.

²¹⁰ https://t.me/journalist_lnr/2023.

²¹¹ https://t.me/VGA_Kherson/3260; https://t.me/VGA_Kherson/3394.

²¹² https://t.me/VGA_Kherson/3394.

²¹³ <https://t.me/melitopoladmin/2991>.

²¹⁴ https://twitter.com/MirovichMedia/status/1555581813078298625?t=uoZFkOl_psbwwFgPiJrjTQ&s=19.

²¹⁵ Російське кіно: Чому "Брат" нам не брат. URL:

<https://uain.press/articles/rosijske-kino-chomu-brat-nam-ne-brat-1639906>.

²¹⁶ <https://t.me/melitopoladmin/428>; <https://t.me/melitopoladmin/443>; <https://t.me/melitopoladmin/451>.

²¹⁷ https://t.me/v_and_z/327 (Мелітополь).

²¹⁸ МКІП засуджує знищення російськими окупантами пам'ятника Жертвам Голодомору в тимчасово окупованому Маріуполі. URL: <https://mkip.gov.ua/news/7939.html>.

²¹⁹ В окупованому Шевченковому місцевий колаборант із спільниками демонтував пам'ятникам воїнам АТО. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/843098.html>.

²²⁰ Окупанти знищили пам'ятник Герою України Тарасу Матвію у Троїцькому. URL:

Їх замінюють на меморіали, присвячені радянській епосі і її "героям", а також на пам'ятні символи сучасним "подвигам" країни-агресора з відповідним пошануванням причетних до неї осіб, у т.ч. українських колаборантів (с. Новолуганськ, Донецька обл.)²²². Описова частина пам'ятних скульптур та знаків, що покликані увічнити російський режим і спотворити правду, виконується недержавною мовою. "Російське бачення" війни подає встановлена меморіальна дошка в смт. Козача Лопань (Харківська обл.)²²³. Героїзують радянських військових діячів встановлені пам'ятники, пам'ятні дошки та постаменти співробітникам НКВД Павлу Судоплатову²²⁴ та Григорію Бояринову²²⁵; поплічнику Сталіна Сергію Кірову в м. Мелітополі (Запорізька обл.)²²⁶. Пам'ятники Леніну встановили (у деяких випадках були повернуті старі демонтовані скульптури радянського діяча) у таких окупованих населених пунктах: м. Генічеськ (Херсонська обл.)²²⁷, м. Нова Каховка (Херсонська обл.)²²⁸, с. Білокуракине (Луганська обл.)²²⁹, м. Кремінна (Луганська обл.)²³⁰ тощо.

Вшанування тиранів і невизнання помилок минулого є, по суті, "запереченням геноциду минулого", що, відповідно до виокремлених професором Єльського університету Тімоті Снайдером характеристик, є однією з ознак геноцидної політики.

Знищення окупантами матеріальної та нематеріальної культурної спадщини українського народу, успадкованої нами від попередніх поколінь, та заміщення її чужими зразками безпосередньо призводять до вилучення української мови із суспільного простору та вжитку. Їй на заміну разом з російським "культурним продуктом" приходять російська мова, яка замість української стає мовою літературних, музичних та монументальних творів, проведення масових заходів та екскурсій, демонстрації музейних експозицій та

<https://zahid.espresso.tv/okupanti-znishchili-pamyatnik-geroyu-ukraini-tarasu-matviiyu-u-troitskomu>.

²²¹ https://t.me/journalist_lnr/2270.

²²² В окупованому селищі неподалік Бахмута відкрили пам'ятну дошку загиблого бойовику Стремозову (ФОТО). URL: <https://freeradio.com.ua/v-okupovanomu-selyshchi-nepodalik-bakhmuta-vidkryly-pam-iatnu-doshku-zahyblomu-boiovyku-stremousovu-foto/>.

²²³ https://t.me/journalist_lnr/2239.

²²⁴ <https://t.me/melitopoladmin/910> (Мелітополь); <https://t.me/melitopoladmin/1232>.

²²⁵ У Мелітополі окупанти відкрили погруддя полковника КГБ Григорія Бояринова. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2022/11/21/162063/>.

²²⁶ У центрі Мелітополя росіяни встановлюють пам'ятник Кірову. URL: https://lb.ua/society/2022/07/06/522380_tsentri_melitopolya_rosiyani.html.

²²⁷ В окупованому Генічеську росіяни встановлюють пам'ятник Леніну. URL: https://24tv.ua/okupovanomu-genichesku-rosiyani-vstanovlyuyut-pamyatnik-leninu_n1956534.

²²⁸ У Новій Каховці окупанти встановили пам'ятник Леніну. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/30/7343125/>.

²²⁹ Історикія: Встановлення окупантами пам'ятника Леніну на Луганщині — це символічний жест. URL: <https://suspilne.media/311614-istorikina-vstanovlenna-okupantami-pamatnika-leninu-na-lugansini-ce-simvolichnij-zest/>.

²³⁰ Без електрики й газу, проте із Леніним. Як окупанти повертають «щасливе» життя на Луганщину. URL: <https://svatove.city/articles/249902/bez-elektriki-j-gazu-prote-iz-leninim-yak-okupanti-povertayut-schaslive-zhittya-na-luganschinu>.

фільмів. Наслідком такого "захоплення" культурного простору є тотальне витіснення української мови з цієї сфери.

Медійна сфера

Однією з особливостей військової агресії проти України є її інформаційна складова. Росія намагається вплинути на населення нашої країни шляхом поширення дезінформації та фейків, що мають на меті підірвати морально-психологічний стан, послабити певні переконання та традиції, дискредитувати владу, завоювати довіру і "перетягнути на свій бік". Ефективність такого впливу в разі підвищується за умов відсутності альтернативних джерел інформації. Тому країна-агресор блокує українські медіа і створює російськомовне "інформаційне гетто", що вилучає українськомовний інформаційний продукт та позбавляє громадян України прав на отримання інформації українською мовою.

За інформацією, отриманою від Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, на кінець 2022 року тимчасово припинили мовлення 234 телерадіоорганізації та провайдери програмної послуги. З них: 100 телеканалів (6 загальнонаціональних; 17 регіональних; 58 місцевих; 19 ТРО, які мають ліцензії на супутникове мовлення); 83 радіостанції (8 загальнонаціональних; 20 регіональних; 55 місцевих); 51 провайдер, що втратили можливість надавати послуги²³¹.

Крім того, як повідомив голова Держспецзв'язку Юрій Шиголь під час засідання Повноважної конференції Міжнародного союзу електрозв'язку (МСЕ), "Російська Федерація перетворила на зброю навіть зв'язок". За його словами, пошкодженими або захопленими є понад 4 000 базових станцій операторів зв'язку, десятки тисяч кілометрів пошкоджених або захоплених волоконно-оптичних ліній зв'язку.²³²

Як зазначає Інститут масової інформації, серед злочинів, скоєних на окупованих територіях після повномасштабного вторгнення: "обстріли, погрози, переслідування журналістів, обстріли й захоплення телевеж, хакерські атаки на сайти українських медіа, обстріли офісів медіа, вимкнення українського мовлення, блокування доступу до сайтів українських медіа в рф та окупованому Криму тощо. Щонайменше 106 регіональних медіа змушені були припинити роботу через погрози з боку російських окупантів, захоплення

---

²³¹ Звіт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за 2022 рік. URL: <https://www.nrada.gov.ua/reports/>.

²³² Юрій Шиголь: російська федерація перетворила на зброю навіть зв'язок. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/yurii-shigol-rosiiska-federaciya-peretvorila-na-zbroyu-navit-zv-yazok>.

редакцій, неможливість працювати в умовах тимчасової окупації та друкувати газети тощо"²³³.

Аналізуючи дії мовників на захоплених територіях, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення повідомляла як про масові звільнення і відмову співпрацювати з окупантами, так і про колаборацію. Зокрема, мелітопольський телеканал "МТВ", херсонський ПП "ТРК ВТВ Плюс" та інтернет-провайдер "SmartNET" (м. Каховка, Херсонська обл.) почали співпрацювати з представниками країни-агресора та зрадниками. ПП "ТРК ВТВ Плюс" у квітні 2022 року почав транслювати передачі, до участі в яких було запрошено призначеного окупантами псевдоочільника Херсонської області Володимира Сальдо, якому Офіс Генерального прокурора повідомив про підозру в державній зраді. "МТВ Плюс" увімкнув ретрансляцію програми держави-агресора. За даними з відкритих джерел, інтернет-провайдер "SmartNET" почав надавати доступ до заблокованих ворожих сайтів і телеканалів²³⁴.

Метою знищення і захоплення медійної інфраструктури є інформаційна та мовна "сепарація" громадян, що є складовою політики асиміляції та денаціоналізації. З одного боку, залучення громадян до безальтернативного інформаційного простору сприяє поширенню (засвоєнню) відповідного проросійського нарративу та перетворенню захопленого населення на "своїх прибічників". З іншого боку, така інтеграція у виключно російськомовний медійний простір з часом неодмінно призводить до витіснення української мови з комунікаційного поля у повсякденному житті, де нею перестають спілкуватися навіть ті носії, що вважають її рідною. Приклад того, як російськомовне телебачення стає ледь не головним інструментом русифікації, демонструє Україна на своєму досвіді²³⁵.

Витіснення українських мовників з окупованих територій супроводжується впровадженням трансляції російського телебачення. Вже на початку березня 2022 року у засобах масової інформації, з посиланням на російські джерела, почали поширювати інформацію щодо переналаштування комунікаційної інфраструктури в Херсонській області для трансляції російських телеканалів на регіон²³⁶.

---

²³³ 243 злочини проти журналістів та медіа скоїла росія в Україні за два місяці війни. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/243-zlochynu-proty-zhurnalistiv-ta-media-skoyila-rosiya-v-ukrayini-za-dva-misyatsi-vijny-i45175>.

²³⁴ Національна рада попереджає медійників, що будь-які спроби колабораціонізму з окупантами є зрадою України. URL: <https://www.nrada.gov.ua/natsionalna-rada-poperedzhaye-medijnykiv-shho-bud-yaki-sproby-kolaboratsionizmu-z-okupantamy-ye-zradoyu-ukrayiny/>.

²³⁵ Моніторинг: Українська мова завойовує ефір. Найбільш русифіковані – інтернет, преса та сфера послуг (Інфографіка). URL: https://texty.org.ua/articles/89186/Monitoring_Ukrajinska_mova_zavojovuje_jefir_Najbilsh_rusyfikovani-89186/.

²³⁶ Росія заявляє, що почала трансляцію російських телеканалів по окупованій Херсонщині. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kherson-translyatsiya-roskanaly/31907919.html>.

Повідомлення про початок мовлення російських телеканалів (у т.ч. каналів самопроголошених республік) поширювалося в сепаратистських Телеграм-каналах, які сповіщали про так зване "довгоочікуване падіння завіси цензури та української пропаганди" у м. Мелітополь (Запорізька обл.)²³⁷, м. Каховка та м. Таврійськ (Херсонська обл.)²³⁸, м. Бердянськ (Запорізька обл.)²³⁹, м. Нова Каховка (Херсонська обл.)²⁴⁰, м. Херсон²⁴¹, м. Дніпрорудне (Запорізька обл.)²⁴², м. Енергодар (Запорізька обл.)²⁴³, м. Маріуполь (Донецька обл.)²⁴⁴. Також, за інформацією Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, після захоплення багатоканального телебачення російські канали почали трансляції у м. Більмак та м. Дніпрорудне (Запорізька обл.), м. Старобільськ, м. Сватове, с. Зоринівка, с. Широке, смт. Біловодськ (Луганська обл.)²⁴⁵. Ворожі Телеграм-канали та російські ЗМІ також повідомляли про "створення" окупаційними адміністраціям власних телеканалів – т.зв. ТРК "Таврия" (м. Херсон)²⁴⁶ і телекомпанії "ЗаТВ" (Запорізька обл.)²⁴⁷.

Для витіснення української мови та поширення російської пропаганди, перегляд російського інформаційного контенту робиться максимально доступним. Мовлення поширюється безкоштовно, у разі необхідності населення забезпечується відповідними технічними засобами для передачі ефірного сигналу (T2-тюнер). Зокрема, в Телеграм-каналі окупаційної адміністрації Херсонської області повідомляли про передачу 22 тисяч відповідних технічних засобів, що мають "забезпечити потребу місцевого населення в російськомовній інформації"²⁴⁸.

Вилучення українського контенту відбувається не лише з телефіру, а й з радіомовлення. Інфраструктура радіомовлення в умовах активних бойових дій є, порівняно з іншими телекомунікаціями, найменш вразливою до пошкоджень. Відновлення мовлення іноді потребує лише "декількох мідних дротів та паяльника"²⁴⁹. Це було використано окупаційними військами на захоплених територіях для забезпечення безперервного поширення дезінформації. За даними Інституту масової інформації, отриманими у відповідь на

²³⁷ <https://t.me/NowMelitopol/211>; <https://t.me/NowMelitopol/818>.

²³⁸ <https://t.me/nkPravda/257>.

²³⁹ https://t.me/brd_zavtra/347; https://t.me/brd_zavtra/348; https://t.me/yug_plazdarm/3568.

²⁴⁰ <https://t.me/HersonVestnik/342>.

²⁴¹ https://t.me/respublika_herson/35?single; <https://t.me/HersonVestnik/2398?single>; <https://t.me/HersonVestnik/5517>.

²⁴² <https://t.me/NowMelitopol/831>.

²⁴³ <https://t.me/energadartoday/206>.

²⁴⁴ <https://twitter.com/GazetaRu/status/1552692621876891648?t=D9fb9S1IC1XkXixEbSbjUA&s=07&fbclid=IwAR19iYANMyyfIBsiHr-ESHj8ULdG4jSWeYHHqVsOfGCgoKmxmwfO4tnyFms>; https://t.me/mariupol_z/1148.

²⁴⁵ Окупанти захопили радіочастоти та канали у чотирьох регіонах України (оновлено). URL: <https://imi.org.ua/news/okupanty-zahopyly-visim-radiochastot-ta-telekanaliv-u-chotyroh-regionah-ukrayiny-i46238>.

²⁴⁶ https://t.me/VGA_Kherson/2932.

²⁴⁷ https://t.me/ZaTV_Media/445.

²⁴⁸ https://t.me/VGA_Kherson/2841?single.

²⁴⁹ За рік війни окупанти знищили або захопили в Україні 14 радіотелевізійних об'єктів. URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=100894>.

інформаційний запит до Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, окупанти захопили низку радіочастот у декількох регіонах України. У місті Бердянськ (Запорізька обл.) окупаційні війська захопили приміщення та частоту 106,0 МГц, де раніше вела мовлення радіостанція "Азовська хвиля" (ТОВ "ТРК "Азовська хвиля"), і розпочали мовлення радіостанції з позивним "Свободный Бердянск". У Куп'янському районі (Харківська обл.) на частотах 91,0 – 92,0 МГц держава-агресор здійснює своє мовлення під позивним "Радио жизнь", а у місті Вовчанськ та в Чугуївському районі (Харківська обл.) на частотах 90,0 – 91,0 МГц – під позивним "Харьков Z". У Херсоні окупаційні війська захопили частоту "Армії FM – військового радіо" (Центральна телерадіостудія МОУ) 99,0 МГц і ведуть мовлення під позивним "Радио России"²⁵⁰. Про початок трансляції "Радио России" повідомляв і пропагандистський канал м. Енергодар (Запорізька обл.), який, ймовірно, спираючись на "методички" Кремля, прослуховування передачі про планету Марс пов'язав з "впевненістю у завтрашньому дні" і "чітким уявленням про світ, який збирається будувати", на думку пропагандистів, місцеве населення²⁵¹.

Крім того, Телеграм-канали поширювали відеосюжет та повідомлення про запуск мовлення не лише на Харківський та Запорізький регіони, а й на Миколаївську область²⁵²; про підготовку виходу в ефір "першої радіостанції російської Херсонщини"²⁵³; про технічну підтримку спеціалістів "Русской Медиагруппы", які допомагали налагодити мовлення²⁵⁴.

Такий традиційний засіб інформування громадян, як друковані ЗМІ, теж підлягав вилученню і заміщенню на російськомовні пропагандистські газети. У Каховському районі (Херсонська обл.) недержавною мовою почав здійснюватися випуск окупаційної газети "Наша Каховка"²⁵⁵. З певною періодичністю²⁵⁶ газета поширювалася в низці населених пунктів безоплатно. У Запоріжжі окупанти почали видавати газету "Запорожский вестник"²⁵⁷. У м. Генічеськ (Херсонська обл.) здійснювався випуск періодичного видання "Генические ВЕСТИ", де в одному з випусків серед інформації про відкриття дитячих майданчиків, ремонт інфраструктури і подарунків для громади від суб'єктів російської федерації поданий т.зв. екскурс в історію: "почему

---

²⁵⁰ Окупанти захопили радіочастоти та канали у чотирьох регіонах України (оновлено). URL: <https://imi.org.ua/news/okupanty-zahopyly-visim-radiochastot-ta-telekanaliv-u-chotyroh-regionah-ukrayiny-i46238>.

²⁵¹ <https://t.me/zaporozhie24/345>.

²⁵² <https://t.me/HersonVestnik/5578>.

²⁵³ https://t.me/VGA_Kherson/2401.

²⁵⁴ На частоте 106.7 FM уже можно услышать самые актуальные новости региона. URL:

<https://skadovsk.khgov.ru/press-center-news/u-russkogo-radio-poyavilas-svoya-radiovolna-v-hersone/>

²⁵⁵ https://t.me/VGA_Kherson/2788.

²⁵⁶ https://t.me/VGA_Kherson/3311.

²⁵⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=vVQE4NHRLyU>.

Херсонщина – ісконно русская земля"²⁵⁸. Газета "Точка отсчета", що поширювалася в м. Херсон, серед іншого, наводила результати псевдореферендуму про возз'єднання з росією, а також статті "Херсон – русский город" і "Навеки с Россией"²⁵⁹. Також херсонцям відкривали "вікно в реальний світ" і забезпечували "правдивою інформацією" з допомогою поширення в місті 5000 газет "Комсомольская правда"²⁶⁰. В окупованому Пологівському районі (Запорізька обл.) з 29 серпня 2022 року почали випускати профінансовану росією газету "Новое время". Перші випуски поширювалися безкоштовно і розповідали про "братську руку допомоги" і про те, що "запорожці вибирають бути з Росією"²⁶¹.

Зафіксовано також низку випадків захоплення редакцій і фальшування місцевих газет. Так, у м. Снігурівка (Миколаївська обл.) загарбники поширювали клон відомої в регіоні газети "Рідне Прибужжя". Фейкове видання повторювало стилістику, шрифти та назву газети, яку було перекладено російською мовою, – "Родное Прибужье". Метою такого фальшування видання, яке користується довірою місцевого населення, було просування псевдореферендуму щодо приєднання Снігурівки разом із Херсонською областю до складу росії²⁶². У м. Скадовськ (Херсонська обл.) окупанти захопили місцеву редакцію газети "Чорноморець" і почали видавати російськомовну пропаганду²⁶³.

Окупанти вкрали бренд видання "Надднепрянская правда", яке видавалося на Херсонщині з 1918 року. Тираж у 10 тисяч екземплярів роздавався безкоштовно у крамницях, аптеках та на АЗС²⁶⁴. У м. Мелітополь російські військові друкували агітаційні матеріали та пропаганду під виглядом місцевої газети "Мелітопольские ведомости" (медіахолдинг "МВ"), яку роздавали безплатно в місті²⁶⁵. У м. Маріуполь (Донецька обл.) окупанти

²⁵⁸ https://t.me/VGA_Genichesk/622.

²⁵⁹ https://t.me/VGA_Kherson/3788.

²⁶⁰ https://t.me/journalist_lnr/2066.

²⁶¹ У Запорізькій області окупанти почали випускати газету "Новое время". URL:

<https://detector.media/infospace/article/202321/2022-08-29-u-zaporizkiy-oblasti-okupanty-pochaly-vypuskaty-gazetu-novoe-vremya/>

²⁶² Окупанти створили клон місцевої газети, щоб агітувати за "референдум" на Миколаївщині. URL:

<https://detector.media/production/article/206132/2022-12-19-okupanty-stvoryly-klon-mistsevoi-gazety-shchob-agituvaty-za-referendum-na-mykolaivshchyni/>.

²⁶³ У Скадовську російські окупанти захопили редакцію газети "Чорноморець" і запустили пропагандистське видання. URL: <https://zmina.info/news/u-skadovsku-rosijski-okupanty-zahopyly-redakcziyu-gazety-chornomorecz-i-zapustyly-propagandystske-vidannya/>.

²⁶⁴ Окупанти вкрали ще один бренд газети для своєї пропаганди — цього разу в Херсоні. URL:

<https://chytomo.com/okupanty-vkraly-shche-odyn-brend-hazety-dlia-svoiei-propahandy-tsoho-razu-v-khersoni/>.

²⁶⁵ У Мелітополі під брендом місцевої газети окупанти друкують агітки. URL: <https://chytomo.com/u-melitopoli-pid-brendom-mistsevoi-hazety-okupanty-drukuiut-ahitky/>.

використовували назву та логотип газети "Приазовский рабочий" для поширення пропаганди²⁶⁶.

Додамо, що в умовах відсутності доступу громадян до традиційних джерел інформації (телебачення, газети, радіо) через руйнування інфраструктури внаслідок активних бойових дій окупанти знаходять інші способи поширення дезінформації та "зомбування" населення. Зокрема, вулицями м. Маріуполь (Донецька обл.) курсував автомобіль із вбудованим телевізором, де відбувалася трансляція пропагандистських сюжетів про "покращення життя" у зруйнованому місті²⁶⁷.

Витіснення української мови здійснюється не лише у "класичних" ЗМІ. Російські окупанти блокують український зв'язок та інтернет, що створює тотальний мовний та інформаційний вакуум на окупованих територіях з подальшим його заповненням своїм контентом. Голова Держспецзв'язку Юрій Щиголь зазначає: "Росія краде українські частоти та використовує їх для трансляції своєї пропаганди. Росія використовує відібране в українських компаній обладнання для надання інтернет-послуг російських провайдерів теле- та радіосигналу, застосовуючи при цьому український радіочастотний ресурс. Російська федерація вже зараз використовує частину свого номерного ресурсу для мереж на Півдні та Сході України"²⁶⁸.

Зокрема, це доводить і дослідження The New York Times про захоплення росією українського інтернету, згідно з яким на окупованих територіях з 1 червня 2022 року російські окупанти від'єднали м. Херсон від української мережі інтернет і перенаправили трафік через мережу, що знаходиться в окупованій Автономній Республіці Крим та Москві²⁶⁹.

Отримавши контроль над інтернет-системами та мобільним зв'язком, країна-агресор блокує доступ до українських сайтів та міжнародних соціальних мереж, створюючи таким чином певне російське та російськомовне "цифрове гетто"²⁷⁰.

Таким чином, у медійній сфері лінгвоцид відбувається через припинення трансляції загальнонаціонального та регіонального українського ефірного телебачення та радіомовлення, вилучення українських друкованих ЗМІ,

---

²⁶⁶ Окупанти вкрали бренд газети з Маріуполя для поширення пропаганди. URL: <https://chytomo.com/okupanty-vkraly-brend-hazety-z-mariupolia-dlia-poshyrennia-propahandy/>.

²⁶⁷ Вулицями Маріуполя їздить автомобіль із телевізором МЧС рф, який транслює пропаганду – відео. URL: <https://www.5.ua/regiony/vulytsiamy-mariupolia-izdyt-avtomobil-iz-televizorom-mchs-rf-iakiy-transliuie-propahandu-video-278067.html>.

²⁶⁸ Юрій Щиголь: російська федерація перетворила на зброю навіть зв'язок. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/yurii-shigol-rosiiska-federaciya-peretvorila-na-zbroyu-navit-zv-yazok>.

²⁶⁹ How Russia Took Over Ukraine's Internet in Occupied Territories. URL: <https://www.nytimes.com/interactive/2022/08/09/technology/ukraine-internet-russia-censorship.html?fbclid=IwAR3X5hLRrVnsROrLN-tf4TTjB5NZNeUOCvrGyyzfCeaMiphFlsSXyOY5DA0>.

²⁷⁰ "Життя через VPN". Як Росія "відрізає" від України окуповану частину півдня, блокуючи зв'язок. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovyya-okupatsiya-pivden-mobilnyy-zv-yazok-internet/31984153.html>.

блокування українського зв'язку та інтернету, а також інших дій, що спрямовані на витіснення українськомовного контенту з інформаційного простору та обмеження прав громадян України на отримання інформації державною мовою. Це відбувається як шляхом цілеспрямованого пошкодження з боку окупантів відповідного обладнання, так і через заборону діяльності вітчизняних мовників, захоплення українських медіа та зміну їх програмної та ідеологічної концепції. Натомість створюється безальтернативний інформпростір, який заповнюється російськими медіа та пропагандою, з повним видаленням української мови як такої.

Публічний простір

Публічний простір, як все те, що нас оточує за межами приватного життя, формується під впливом політичних, історичних, соціально-культурних, релігійних, економічних чинників тощо і має потужне символічне значення. Він розповідає про минуле, фіксує події, факти та ідеї, що допомагає збереженню історичної пам'яті. Закріплює сенси та цінності, які прийняті у суспільстві, та впливає на формування ідентичності. Спрямовує рух суспільства у майбутнє відповідно до культурних особливостей спільноти.

Важливим є те, яким чином організований цей простір, який сенс вкладають в нього, якими елементами він наповнений, яку дають їм назву, а також якою мовою це робиться. Мова як частина публічного простору, якою він позначається і описується, не лише забезпечує орієнтацію в ньому, а й одразу дає нам розуміння, кому належить цей простір, яка національна група його формує.

Зважаючи на це, російські окупаційні війська від самого початку вторгнення почали знищувати і змінювати українськомовний публічний простір громад, що опинилися під їх контролем. Першочергово вилучаються українська символіка і повідомлення, що носять ідеологічний характер. Під гаслами "денацифікації" в м. Мелітополь (Запорізька обл.) відбувся демонтаж банеру з "бандерівським лозунгом" "Слава Україні"²⁷¹, в м. Дніпрорудне (Запорізька обл.) плакату "карателям АТО"²⁷², а в м. Херсон "ініціативна група" замальовувала українську символіку і нанесену раніше жовто-блакитну фарбу на вулицях міста²⁷³.

Змін зазнають українські топоніми, які перекладають російською мовою з відповідною заміною дорожніх знаків на російськомовні. Подекуди ці дії співзвучні актам вандалізму. Так, місто Вовчанськ (Харківська обл.) намагалися перейменувати, переклавши його назву російською і відобразивши

²⁷¹ https://t.me/v_and_z/9.

²⁷² https://t.me/dniprorudne_vga/9.

²⁷³ https://t.me/herson_respublika/754.

відповідні зміни на дорожньому вказівнику з допомогою балончика з фарбою²⁷⁴. Місто Бердянськ (Запорізька обл.) "робили російським", прибравши м'який знак з назви, яка розміщена на стелі при в'їзді в місто²⁷⁵. Також зросійщений дорожній знак на кордоні Запорізької та Донецької областей. Тепер він має не лише виконану недержавною мовою назву області, а гасло, який має переконати населення, що вони "разом з Росією"²⁷⁶. Селищу Нікольське (Донецька обл.) повернули стару назву радянських часів "Володарское" і змінили дорожній знак²⁷⁷. У м. Маріуполь (Донецька обл.) окупаційна адміністрація не лише замінила дорожні знаки на російськомовні²⁷⁸, а й застосовує в їх оформленні національні кольори країни-агресора. Так, назву міста, яка було виконана у жовто-блакитних кольорах на в'їзді в місто, перефарбовано у триколор, а українську літеру "і" замінено на російську "и"²⁷⁹. Зауважимо, що країна-агресор та окупаційна адміністрація в принципі не визнають українські назви населених пунктів, що змінили радянські позначення в процесі перейменування в 2014 році. Вони послуговуються старими російськими найменуваннями на кшталт "Кировоград", "Артемовск", "Володарское" тощо.

Зросійщенню підлягають не лише назви населених пунктів, а й інформація для загального ознайомлення, орієнтаційні написи, вивіски, покажчики та оголошення виконані державною мовою. Таблички та вивіски органів державної влади, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності зриваються з фасадів будівель і замінюються на російськомовні²⁸⁰. Назви новоутворених окупаційних установ (у тому числі т.зв. "адміністративних") теж подаються російською мовою. Зокрема, повертаючись до радянських традицій, у м. Маріуполь утворили російську державтоінспекцію ("ГАИ")²⁸¹. Недержавною мовою була подана табличка окупаційної військової комендатури з графіком роботи та вивіска пункту

²⁷⁴ У Вовчанську на Харківщині окупанти спробували замінити владу і перейменували місто балончиком. URL: https://24tv.ua/vovchansku-harkivshhini-okupanti-sprobuvali-zaminiti-vladu-pereymenuvali_n1915814?fbclid=IwAR0X1YtyNDX7v08dyHJQPqtMBXzn_ax9sMs5vXw9jFXRjBogxtJ9PxTqgZ8.

²⁷⁵ https://t.me/brd_zavtra/437.

²⁷⁶ Сегодня обновили один из главных знаков на въезде в Запорожскую область. URL: <https://zpr-news.ru/society/2022/07/17/9633.html>.

²⁷⁷ <https://www.facebook.com/nastya.melnichenko/posts/10225715372206057>.

²⁷⁸ Російські окупанти знищують україномовні дороговкази біля Маріуполя. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/5/7344279/>.

²⁷⁹ Навіть зняли рік заснування: Андрій Бедняков показав, як окупанти "оновили" стелу на в'їзді в Маріуполь. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/lime/learn/2022-06-11/daje-snyali-god-osnovaniya-andrey-bednyakov-pokazal-kak-okkupanty-obnovili-stelu-pri-vyezde-v-mariupol/46432>.

²⁸⁰ Смерть та життя у зруйнованому Маріуполі. Фоторепортаж. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/05/10/7345320/>

²⁸¹ Назад у печери: в Маріуполі з'явилося ДАІ та дорожній покажчик російською мовою (фото). URL: <https://focus.ua/uk/ukraine/514577-v-peshchery-v-mariupole-poyavilos-gai-i-dorozhnyy-ukazatel-na-russkom-yazyke-foto>.

прийому документів на отримання громадянства країни-агресора²⁸² в м. Херсон²⁸³. Аналогічний пункт був відкритий і м. Нова Каховка (Херсонська обл.)²⁸⁴. У м. Гола Пристань (Херсонська обл.) зафіксовано розміщення банера з написом "Голопристанский РО ГУ МВД Херсонской области, Главное управление Министерства внутренних дел Херсонской области"²⁸⁵, а також вивіску з написом "Приёмная Общественного совета"²⁸⁶. Крім того, стелу "Навчально-виробничий комплекс Мелітопольського державного університету" русифікували і розмалювали у кольори російського прапора²⁸⁷.

Публічне поширення оголошень та повідомлень, що інформують громадян про послуги або товари, відбувається з використанням недержавної мови. Це стосується інформації для загального ознайомлення в магазинах (м. Мелітополь, Запорізька обл.²⁸⁸), про вартість послуг в місцях відпочинку і дозвілля (м. Мелітополь, Запорізька обл.²⁸⁹), про пошук персоналу (м. Маріуполь, Донецька обл.²⁹⁰), щодо надання адміністративних послуг (м. Маріуполь, Донецька обл.²⁹¹; м. Херсон²⁹²), стосовно режиму роботи установ (м. Мелітополь, Запорізька обл.²⁹³).

Також є свідчення про безпосередню заборону публічно застосовувати українську мову. Так, мешканка деокупованого селища Борова (Харківської обл.) зазначала, що окупанти вимагали від місцевих жителів послуговуватися російською мовою, мотивуючи це тим, що вони тепер росіяни і мають, відповідно, говорити російською мовою²⁹⁴.

Як і в інших сферах суспільного життя, публічний простір заповнюється не лише російською мовою, а й російським наративом та радянською ідеологією. Назви міст та вулиць перейменовуються переважно на честь радянських історичних і культурних діячів, що має закарбувати у просторі велич "російського народу і культури" та клеймувати статус території, як такої, що є захопленою. У м. Мелітополь (Запорізька обл.) "денацифікували" вулицю

²⁸² https://t.me/herson_respublika/704.

²⁸³ <https://t.me/HersonVestnik/3451>.

²⁸⁴ https://t.me/herson_respublika/742.

²⁸⁵ https://t.me/VGA_Kherson/3030.

²⁸⁶ https://t.me/VGA_Kherson/2574.

²⁸⁷ <https://t.me/melitopoladmin/1204>.

²⁸⁸ <https://t.me/melitopoladmin/423>.

²⁸⁹ <https://t.me/melitopoladmin/445>.

²⁹⁰ Смерть та життя у зруйнованому Маріуполі. Фоторепортаж. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/05/10/7345320/>.

²⁹¹ Смерть та життя у зруйнованому Маріуполі. Фоторепортаж. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/05/10/7345320/>.

²⁹² https://t.me/VGA_Kherson/2580.

²⁹³ <https://t.me/melitopoladmin/624>.

²⁹⁴ У Боровій РОСІЯНИ КАТУВАЛИ героїв АТО: чоловіки їли городину, не виходили на вулицю і МОЛИЛИСЬ // YouTube. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=GuL06t7N_Xg. – Назва з екрана. – Дата публікації: 08.10.2022.

ім. Д.Донцова, перейменувавши її на честь працівника НКВД П.Судоплатова²⁹⁵. Окупаційна адміністрація Запорізької області повідомляла про намір повернути попередні назви вулицями, алеям та паркам, а також відновити пам'ятники, які були декомунізовані у період з 2014 по 2022 роки²⁹⁶. Відповідно до інформації від радника Маріупольського міського голови Петра Андрущенка, серед питань, що винесені на псевдореферендум, були питання й щодо перейменування м. Маріуполь (Донецька обл.) на честь радянського ідеолога кампанії проти діячів культури та науки А.Жданова²⁹⁷. У м. Луганськ анонсували перейменування центральної вулиці на честь "героя" Російської Федерації та військового В.Зозуліна²⁹⁸.

Вулиці активно заповнюються агітаційно-пропагандистськими символами та повідомленнями недержавною мовою, розміченим на плакатах, рекламних щитах та банерах. У м. Мелітополі (Запорізька обл.) демонстрували відеосюжет про героїв "великої вітчизняної війни"²⁹⁹, розвішували прапори з написом "9 мая, с Днем победы"³⁰⁰, встановлювали зовнішній декор з радянським орденом, георгіївською стрічкою та написом "Слава победителям"³⁰¹. Апелюючи до імперського минулого росії, окупанти спонукали мешканців до святкування 220-річчя Таврійської губернії³⁰². Крім того, фасад мелітопольського торговельного центру був завішаний банерами російської політичної партії "Единая Россия" з написами "Мы один народ", "Мы вместе с Россией"³⁰³. У тому, що "Русские и Украинцы – один народ, единое целое" і що "Россия тут навсегда", з рекламних площ переконували і мешканців м. Нова Каховка (Херсонська обл.)³⁰⁴.

Білборди до Дня перемоги з відповідною символікою і написами, інформаційні плакати із зображенням радянських героїв "великої вітчизняної війни" розміщувалися у м. Василівка (Запорізька обл.)³⁰⁵, смт. Михайлівка (Запорізька обл.), м. Херсон³⁰⁶. Також на окупованих територіях з загиблих колаборантів намагаються сформувати "сучасних героїв", зокрема на вилицях

²⁹⁵ https://t.me/rian_ru/164896.

²⁹⁶ <https://t.me/melitopoladmin/3708>.

²⁹⁷ <https://t.me/andriyshTime/1990>.

²⁹⁸ Центральной улице Луганска присвоили имя Героя РФ Владимира Зозулина. URL: <https://sensaciy.net/czentralnoj-ulicze-luganska-prisvoili-imya-geroya-rf-vladimira-zozulina/>.

²⁹⁹ <https://t.me/melitopoladmin/195>.

³⁰⁰ <https://t.me/HersonVestnik/2995>.

³⁰¹ <https://t.me/melitopoladmin/398?single>; <https://t.me/NowMelitopol/953>.

³⁰² <https://t.me/melitopoladmin/668>.

³⁰³ <https://t.me/melitopoladmin/1484>.

³⁰⁴ https://twitter.com/TadeuszGiczana/status/1552241032825290752?t=6tA12VIi_r2QrhLGMj96MA&s=19&fbclid=IwAR0BIBL6R3pf-HPV4IQ1NmLaO_CHZT48h5if8l4ImrNfYUSJxiXFHjmBt7M.

³⁰⁵ https://t.me/v_and_z/475.

³⁰⁶ <https://t.me/HersonVestnik/3110>; <https://t.me/HersonVestnik/3178>.

м. Донецьк з'явилися білборди зі зрадницею О.Качурою, яка перейшла на бік росії під час служби в українських правоохоронних органах у 2014 році³⁰⁷.

Нав'язуючи свою культуру і історію, а також "плекаючи" відчуття другорядності українців, окупанти здійснювали монтаж бігбордів із зображенням О.Пушкіна та О.Суворова, які мали переконати херсонців в тому, що "Херсон – город с русской историей" і "Природа произвела Россию только одну, она соперниц не имеет"³⁰⁸. Також були розміщені борди з видатними особами Херсонщини, які зробили видатний внесок у "розвиток російської культури"³⁰⁹.

З наведеного вище випливає, що агресор намагається привласнити і зросійшити весь суспільний простір на територіях, що перебувають під його контролем. Лінгвоцид української мови в даному випадку має наочний характер, його видно неозброєним оком. Російська мова поступово витісняє українську мову і заповнює публічну сферу. Зникають українськомовні покажчики, вказівники, вивіски, повідомлення, написи та інша текстова, візуальна і звукова інформація, що використовується для інформування громадян. Переймаються населені пункти та вулиці. В оформленні міста застосовуються символіка та колористика країни-агресора з відповідним інформаційним-пропагандистським наповненням. Під впливом цього простір набуває нового значення: він перестає бути українським, а стає носієм чужих соціокультурних цінностей та наративів, перетворюючи міста на російські колонії, де стирають всі прояви національної ідентичності.

Сфера освіти

Формування та становлення особистості неодмінно передбачає передачу суспільно-історичного досвіду у формі теоретичного узагальнення. Заклади освіти як інститути соціалізації виступають потужним інструментом в руках держави для відтворення та передачі знань, а також формування національної ідентичності особистості. У них прийдешнє покоління отримує досвід соціальної взаємодії та засвоює норми поведінки і цінності, що в цілому готує особу до життя у певному соціумі і тим самим продовжує функціонування групи відповідно до її культурних особливостей.

Зросійщення українських закладів освіти стало одним з елементів політики "денацифікації" та асиміляції українських дітей на окупованих територіях. Зміни торкнулись усіх рівнів здобуття формальної освіти (дошкільної, загальної середньої, професійної, фахової передвищої та вищої), а

³⁰⁷ https://twitter.com/den_kazansky/status/1555831315064299520?t=3OVtaxSWgcjgX02hgFhjxg&s=19.

³⁰⁸ В Херсоні появились плакаты "Единой России" с Пушкиным и Суворовым. URL:

<https://culturemeter.od.ua/v-hersone-pojavilis-plakaty-edinoj-rossii-s-pushkinym-i-suvorovym-136203/>.

³⁰⁹ https://t.me/VGA_Kherson/2809.

також позашкільних закладів. Важливими елементами формування національної ідентичності є викладання таких предметів, як історія та література, що формують образ спільного минулого та трактують історичні події, та мова навчального процесу, якою викладаються навчальні дисципліни та проводяться інші педагогічно-виховні заходи. Саме ці складові освітнього процесу зазнають з боку агресора найбільшого втручання³¹⁰. Для освітніх установ тимчасово окупованих територій парламентарії країни-агресора розробляють відповідні програми з "денацифікації освіти", що спираються на псевдодослідження про нібито застосування технологій зі спотворення історичних фактів у дошкільних, шкільних та вузівських освітніх програмах України³¹¹.

Донецька обласна військова адміністрація повідомила про те, що в усіх закладах освіти, які функціонують на тимчасово окупованих територіях, освітній процес здійснюється за російськими програмами з російською мовою викладання. З програми навчання вилучено такі предмети, як "Українська мова та література", "Історія України", "Географія України", "Захист України", "Зарубіжна література", "Громадянська освіта". Натомість введено викладання російської мови та літератури, історії росії та так званої "ДНР". У початкових класах запроваджений предмет "Окружающий мир". Про схожі процеси у сфері освіти повідомляє і Луганська обласна військова адміністрація, де освітній процес в окупованих навчальних закладах здійснюється також за російськими навчальними програмами з відповідним вилученням предметів "Історія України", "Українська мова", "Українська література".

Харківська обласна військова адміністрація повідомила про випадки деукраїнізації та підготовки до нового нового навчального року за російськими програмами у закладах загальної середньої освіти м. Балаклія, м. Куп'янськ, с.Борова, с. Старий Салтів, с. Шевченкове.

За інформацією з відкритих джерел, Телеграм-каналів колаборантів та російських ЗМІ, відновлення освітнього процесу в школах за російськими стандартами та програми, а також з російською мовою викладання відбулося у закладах смт. Донське (Донецька обл.)³¹², м. Волноваха (Донецька обл.)³¹³, м. Маріуполь (Донецька обл.)³¹⁴, м. Мелітополь (Запорізька обл.)³¹⁵, м. Генічеськ

³¹⁰ https://t.me/VGA_Kherson/3102

³¹¹ Программу "денацификации образования" на освобожденных территориях Украины разработают программу по денацификации образования на освобожденных территориях Украины. URL: <https://ria.ru/20220818/obrazovanie-1810420568.html>

³¹² <https://t.me/volnovaxanovosti/73750>

³¹³ <https://t.me/volnovaxanovosti/81871>

³¹⁴ https://t.me/mariupol_z/1135; <https://t.me/berezoview/14731>; https://t.me/tokmak_segodna/450.

П'ятибальна система та російська мова. Як окупанти збираються вчити дітей у Маріуполі - фото . URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/rosiyska-mova-5-baliv-ta-zvilneniy-rektor-z-ryazani-yak-u-mariupoli-okupanti-hochut-navchati-ditey-50242517.html>.

³¹⁵ <https://t.me/melitopoladmin/318>; <https://t.me/melitopoladmin/687>; <https://t.me/melitopoladmin/1213>;

(Херсонська обл.)³¹⁶, м. Каховка (Херсонська обл.)³¹⁷, м. Херсон³¹⁸, а також Херсонської³¹⁹; Донецької та Луганської областей³²⁰. Заклади освіти проходять акредитацію міністерства просвіти російської федерації. Зокрема, акредитованими стали школи в м. Херсон³²¹ та у Харківській області³²².

У деяких випадках запровадження російської мови як мови навчання супроводжується спекулятивними заявами про збереження української мови в освітньому процесі (переважно як окремих предмет (м. Херсон)³²³), що в умовах тотальної русифікації (зокрема, вилучення українських книг та підручників) складно реалізувати. Так, Міністр просвіти російської федерації Сергій Кравцов повідомив про те, що учні самопроголошених "ДНР" та "ЛНР" за бажанням зможуть вивчати українську мову.³²⁴ Зазначимо, що відповідно до результатів дослідження Української Гельсінської спілки з прав людини (УГСПЛ) на тему "Освітнє поле на тимчасово окупованих територіях України (2014-2019 рр.)" "українська мова і українська література, історія України та інші предмети українознавчого циклу на тимчасово окупованих територіях не викладаються або є факультативними, а навчальні програми відрізняються від українських стандартів"³²⁵.

Запровадження російської програми навчання супроводжується вилученням українських підручників та іншої літератури з бібліотек. Зокрема, в Харківській області були виявлені акти про вилучення книг у м. Балаклія та с. Яковенкове. Згідно з документами в архів переміщено підручники (початкова, середня та старша школа), художню літературу, методичні посібники, шкільну документацію, українську символіку, агітаційні матеріали (плакати, стенди) та вивіски³²⁶. Крім того, Харківська обласна військова адміністрація надала інформацію про випадки вилучення окупаційною адміністрацією підручників, художньої літератури і методичної літератури українською мовою у м. Куп'янськ, с.Борова, с. Старий Салтів, с. Шевченкове. с. Савинці.

<https://t.me/melitopoladmin/1284>; <https://t.me/melitopoladmin/1286>; <https://t.me/NowMelitopol/813>.

³¹⁶ На Херсонщині окупанти змушують вчителів перейти на російську програму – облрада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/28/7342734/>.

³¹⁷ https://t.me/herson_rus/1101.

³¹⁸ <https://t.me/UkraineRegion/3263>; https://t.me/VGA_Kherson/3101; https://t.me/VGA_Kherson/3105.

³¹⁹ https://t.me/VGA_Kherson/3099.

³²⁰ Школи Донбасса будут работать по российским стандартам с 1 сентября. URL:

<https://edu.gov.ru/press/5312/shkoly-donbassa-budut-rabotat-po-rossiyskim-standartam-s-1-sentyabrya>.

³²¹ https://t.me/VGA_Kherson/2498.

³²² Две школы в Харьковской области получили аккредитацию на ведение образовательной деятельности от Минпросвещения РФ. URL: <https://ria.ru/20220725/shkoly-1804910168.html>.

³²³ https://t.me/VGA_Kherson/2981.

³²⁴ <https://twitter.com/GazetaRu/status/1552697403261820931?t=LCzqE839u804ufxc7FcA1w&s=07&fbclid=IwAR2sLQ9iMNuR0PQNMM9QsMMdl5hmuI84Twn0RqIjLR11VUX-QZRPfB2Pgk8>.

³²⁵ Освітнє поле на тимчасово окупованих територіях України (2014-2019 рр.). URL:

https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Osvita_short_02.pdf.

³²⁶ <https://www.facebook.com/den.kazansky/posts/pfbid02rgJWEmqV6jMJVTorYXrYjJot2V314Sb4Hf2PK96CNAjks3bDagHVRsaKho2ZiUzfl>.

Натомість заклади освіти та бібліотеки отримали російські підручники та методичні матеріали. Зауважимо, що, на думку Міністра просвіти російської федерації Сергія Кравцова, "підручники, які мали надійти до шкіл самопроголошених "ДНР" та "ЛНР", містять конкретні історичні факти і не мають жодної агресії стосовно України та Заходу"³²⁷. Підручники, що відповідають стандартам освіти Російської Федерації з різних предметів, а також художня література, були відправлені до м. Куп'янськ (Харківська обл.)³²⁸, м. Олешки (Херсонська обл.)³²⁹, Скадовськ (Херсонська обл.) у розмірі понад 20 тонн³³⁰, м. Нова Каховка (Херсонська обл.) у кількості 44 тис. книг, м. Херсон³³¹, м. Мелітополь (Запорізька обл.)³³². За інформацією від окупаційної адміністрації м. Мелітополя (Запорізька обл.), для шкіл Запорізької області в росії було надруковано 850 тис. підручників та методичних посібників згідно з освітніми стандартами країни-агресора³³³.

Не залишили поза увагою окупанти і дошкільнят. У м. Херсон була видана російською мовою та у кольорах країни-агресора "Абетка Херсона", де у віршованій формі дітям, серед іншого, повідомляють про Суворова й російські береги³³⁴.

Навчання у закладах професійної, фахової та вищої освіти теж здійснюється за російськими стандартами (Херсонська обл.)³³⁵ та російською навчальною літературою. Зокрема, Міністр науки та вищої освіти російської федерації затвердив перелік російських університетів, що взаємодіятимуть з самопроголошеними "ДНР" та "ЛНР" і надаватимуть їм методичну та консультативну підтримку³³⁶. Створений окупантами шляхом злиття декількох навчальних закладів т. зв. "Мелітопольський державний університет імені Макаренка"³³⁷ отримав 600 примірників навчальної та художньої літератури від

³²⁷https://twitter.com/GazetaRu/status/1552639775701598208?t=TQtWhij_BMfOocXTXZSYg&s=19&fbclid=IwAR2NTmy7_bVoVN0SCEvI8ij0_mhPX-IA123IJzqp6qYJHoBvXAdcIP5d0UY.

³²⁸https://twitter.com/tass_agency/status/1545418873658392578?t=qNorp0SKh8HdMQmEe9N5-g&s=07&fbclid=IwAR08TWVA3hrkHcP9d0_fHBHhNjjAV9-Pf-GDay8L1uYdoUgLFC55WPioP9c.

³²⁹ https://t.me/VGA_Alyoshki/596.

³³⁰ https://t.me/VGA_Skadovsk/915.

³³¹ https://t.me/Stremousov_Kirill/272.

³³² <https://t.me/melitopoladmin/1275>; <https://t.me/melitopoladmin/2160>.

³³³ <https://t.me/melitopoladmin/1994>.

³³⁴ У Херсоні окупанти випустили абетку для малечі за авторством "ексміністра ДНР" Кофмана. URL: https://www.stopcor.org/ukr/section-suspilstvo/news-u-herisoni-okupanti-vipustili-abetku-dlya-malechi-za-avtorstvom-ministra-dnr-kofmana-18-07-2022.html?fbclid=IwAR39MIUGV9j1pb4mbIJ3UTeOG8I1skQ11BV15vzsfHyMba6bObmf0Mf_cOE.

³³⁵ <https://t.me/depobrherson/94>.

³³⁶ Минобрнауки России утвердило перечень российских университетов, которые будут взаимодействовать с вузами ДНР и ЛНР. URL: https://minobrnauki.gov.ru/press-center/news/?ELEMENT_ID=51098&fbclid=IwAR1lme0d_CNuno4QhteTY02F4Adhd7YRpwPEEP1-ZzdFBQJ2swyjtYRpNzs

³³⁷ Віддячили зрадою за добро. Колишні науковці та співробітники ТДАТУ піарять «фейковий» університет. Хто ці «герої»? URL: <http://www.tsatu.edu.ua/viddjachyly-zradoju-za-dobro-kolyshni-naukovci-ta-spivrobotnyky-tdatu-piarjat-fejkovyj-universytet-hto-ci-heroji/>

російського видання "Наука"³³⁸. Також російські ЗМІ повідомляють про отримання акредитації країни-агресором т.зв. "Мелітопольським державним університетом"³³⁹ та т.зв. "Мелітопольським багатопрофільним коледжем"³⁴⁰ (створений окупаційною адміністрацією).

Випускникам шкіл та вищих навчальних закладів тимчасово окупованих територій видаються освітні документи російського зразка. Такі свідоцтва про середню освіту отримали випускники в м. Мелітополь (Запорізька обл.)³⁴¹, м.Херсон³⁴² та Херсонській області³⁴³. Дипломи державного російського зразка отримали і випускники т. зв. вищих навчальних закладів на окупованих територіях³⁴⁴.

Інтеграція українських дітей до "російського світу" через освітній процес доповнюється виховними заходами, що носять відвертий пропагандистський характер і насаджують проросійський світогляд. Як зазначає Центр національного спротиву: "російські школи на цих територіях [*прим.* - тимчасово окуповані території] є лише пропагандистськими осередками, де працюють завезені з Російської Федерації педагоги. Вони щодня проводять з дітьми "розмови про важливе", під час яких переконують їх у тому, що Росія нібито врятувала їх від "нацистів". Також дітям розповідають, що захоплені території споконвіку були російськими"³⁴⁵. Про проведення таких виховних заходів антиукраїнського та антидержавного характеру інформує Луганська обласна військова адміністрація. У Скадовському районі Херсонської області замість закритого в школі музею АТО анонсують створення музею "справжніх героїв, російських військових – тих, хто боровся з фашизмом у Другу світову війну і робить це зараз, в межах спеціальної військової операції, захищаючи мирне населення"³⁴⁶.

За російським зразком на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей Міністр просвіти російської федерації запровадив посаду "політрука" (радника директора школи з виховної роботи), що має займатися вихованням школярів у позакласний час³⁴⁷.

За інформацією Головного управління розвідки Міністерства оборони України, окупаційні адміністрації активно створювали "громадські організації"

³³⁸ <https://t.me/melitopoladmin/2242>

³³⁹ <https://twitter.com/GazetaRu/status/1545832416526626816?t=ACHHIV6NKvqau-zX84iD7g&s=07&fbclid=IwAR3iiaaebFR2UH4vZq57qWe3JiKASY-jBlmlrHtHo0BmHh9a0gZKq-bSdbQ>

³⁴⁰ <https://t.me/melitopoladmin/1280>

³⁴¹ <https://t.me/melitopoladmin/1135>

³⁴² <https://t.me/depobrherson/22>

³⁴³ https://twitter.com/GazetaRu/status/154748946666852352?t=UjJxlUVRwL8DX2VLhfm3Ug&s=07&fbclid=IwAR2DSwO_avAbGw57yWrtjppPKKHlk9Ay9DEquctfKxb-1TYqhdXe5ITDLQM

³⁴⁴ <https://t.me/melitopoladmin/1179>

³⁴⁵ Росіяни активно взяли за пропаганду серед українських дітей. URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/2022/12/12/rosiyany-aktyvno-vzyalyis-za-propagandu-sered-ukrayinskyh-ditej/>

³⁴⁶ https://t.me/VGA_Kherson/3360.

³⁴⁷ <https://tass.ru/obschestvo/14877021>.

на кшталт "молоді будівельники Херсонської області", "молодь Херсона", участь в яких була примусовою³⁴⁸. Також у Херсонській області відбувалося залучення молоді до проєкту Міністерства освіти російської федерації "Университетские смены", який, за словами окупантів, передбачав оздоровлення, розваги та інтелектуальну складову³⁴⁹.

Русифікація сфери освіти відбувається під тиском та шляхом залякування як працівників сфери освіти, так і батьків з дітьми. Погрожуючи позбавленням батьківських прав та адміністративними заходами (для чоловіків – мобілізація до "армії ДНР", жінок – комунальні роботи), окупанти примушували українців віддавати дітей у школи з російською програмою навчання (Пологівський районі Запорізької області)³⁵⁰, забороняли школярам розмовляти українською мовою навіть на перервах (м. Маріуполь, Донецька обл.)³⁵¹, змушували вчителів міста здійснювати навчальний процес російською мовою (м. Мелітополь³⁵², м. Бердянськ³⁵³ (Запорізька обл.).

Не погоджуючись з окупаційною політикою русифікації, частина освітян відмовилися співпрацювати і звільнилися. Зокрема, в м. Мелітополь (Запорізька обл.) усі директори шкіл написали заяви на звільнення у зв'язку з відновленням навчального процесу у школах за російською програмою³⁵⁴. Країна-агресор була змушена залучати до освітнього процесу в Україні (шляхом різних заохочень) педагогів з росії³⁵⁵.

Вчителів та керівників навчальних закладів, що залишилися у сфері освіти (або долучилися до неї шляхом захоплення навчального закладу³⁵⁶), скеровують "удосконалювати професійні навички" на територію країни-агресора або в тимчасово окуповану Автономну Республіку Крим³⁵⁷. Зокрема, про підвищення кваліфікації педагогів Запорізької області говорив Міністр освіти рф Сергій Кравцов під час свого перебування в м. Мелітополь

³⁴⁸ Рашисти на тимчасово окупованих територіях намагаються залучити українську молодь до новостворених проросійських організацій. URL:

<https://gur.gov.ua/content/rashysty-na-tymchasovo-okupovanykh-terytoriakh-namahaiutsia-zaluchyty-ukrainsku-molod-do-novostvorenykh-prorosiiskiykh-orhanizatsii.html>

³⁴⁹ https://t.me/VGA_Kherson/2610.

³⁵⁰ <https://t.me/DIUkraine/836>.

³⁵¹ У Маріуполі українську мову забороняють навіть на шкільних перервах. URL:

<https://suspilne.media/250791-u-mariupoli-ukrainsku-movu-zaboronaut-navit-na-skilnih-perervah/>.

³⁵² "Змушують вчити російською". На півдні України військові РФ полюють на освітян. URL:

<https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-okupatsiya-peresliduvannya-vchyteliv/31782322.html>.

³⁵³ https://t.me/zradnyky_brd/65.

³⁵⁴ У Мелітополі, тимчасово захопленому російськими військами, усі директори шкіл написали заяви на звільнення. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3445142-u-melitopoli-direktori-skil-napisali-zaavi-pro-zvilnenna-ne-hocut-spivpraci-iz-zagarnnikami.html>.

³⁵⁵ В Росії учителя запаникували из-за планов их отправки в «ЛДНР». URL:

<https://ghall.com.ua/2022/07/11/v-rossii-uchitelya-zapanikovali-iz-za-planov-ih-otpravki-v-ldnr/?fbclid=IwAR3TMV221HuR2wqHBPPs1abOMdAlpkJIFihhc5tJf1FZEbTYU9WIX4qAmX8>.

³⁵⁶ Окупанти захопили ХАНО і поставили свою директорку-колаборантку. URL:

https://most.ks.ua/news/url/okupanti_zahopili_hano_i_postavili_svoju_direktorku_kolaborantku.

³⁵⁷ https://glava.rk.gov.ru/article/show/2022_04_15_18_18_detiam_pribyvshim_iz_ukrainy_i_respublik_donbassa_okaz_yvaetsia_pomoshch_v_organizatsii_ucheby_v_krymskikh_shkolakh_sergei_aksionov.

(Запорізька обл.)³⁵⁸. Досвід російських освітян вивчали педагоги Херсонської області³⁵⁹ та м. Мелітополя (Запорізька обл.)³⁶⁰. Донецька обласна військова адміністрація повідомила про те, що для вчителів української мови та історії організовано 10-місячні курси перепідготовки з викладання російської мови, літератури, історії. Без їх проходження педагоги не допускаються до роботи.

Таким чином, лінгвоцид у цій сфері на тимчасово окупованих територіях здійснюється через зміну мови освітнього процесу та заборону послуговуватися українською мовою, вилучення та знищення українських підручників та літератури; професійну перепідготовку вчителів та викладачів, а також інші дії, що витісняють українську мову та обмежують права громадян України на здобуття формальної освіти на всіх рівнях (дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої), а також позашкільної освіти державною мовою. Натомість впроваджується російська мова з відповідним російським методичним забезпеченням, підручниками, стандартами, програмами навчання, виховним процесом, ідеологічним спрямуванням, що денаціоналізують українську молодь і формують елемент "російського світу".

До питання кваліфікації лінгвоциду як складової злочину геноциду

У науковий обіг поняття "геноцид" уперше ввів у 1944 році Рафаель Лемкін у своїй праці "Правління держав Осі в окупованій Європі". Важливість цієї роботи полягає в акценті автора на тому, що акт геноциду є свідомим наміром ліквідувати групу не лише шляхом фізичного знищення летальними і нелетальними методами, а й з допомогою асиміляції і інтеграції її членів у чужу спільноту цілим комплексом дій. Як зазначає Рафаель Лемкін: "Загалом геноцид не обов'язково означає негайне знищення нації, за винятком випадків, коли він здійснюється шляхом масового вбивства всіх членів нації. Він призначений радше для позначення скоординованого плану різних дій, спрямованих на знищення основних основ життя національних груп, з метою знищення самих груп. Цілями такого плану були б розпад політичних і соціальних інститутів, культури, мови, національних почуттів, релігії та економічного існування національних груп, а також знищення особистої безпеки, свободи, здоров'я, гідності та навіть життя людей, що належать до таких груп. Геноцид спрямований проти національної групи як цілісності, а

---

³⁵⁸ Сергей Кравцов в Мелитополе встретился с педагогами и выпускниками школ. URL: <https://edu.gov.ru/press/5320/sergey-kravcov-vstretilsya-s-pedagogami-i-shkolnikami-melitopolya/>.

³⁵⁹ https://t.me/VGA_Kherson/2407.

³⁶⁰ <https://t.me/vrogov/3420>.

пов'язані з цим дії спрямовані проти окремих осіб не в їхній індивідуальній якості, а як членів національної групи"³⁶¹.

Тобто, знищення певної групи може бути досягнуто як з допомогою вбивства і запобігання народжуваності всередині неї, так і через знищення (заміщення) ідентичності даної групи – традицій, культури, мови, політики, а також норм і цінностей, які формують унікальність спільноти і, тим самим, відрізняють її від інших.

Рафаель Лемкін виділяє дві фази геноциду: "перша – знищення національного зразка пригнобленої групи; друга – нав'язування національного зразка гнобителя. Це нав'язування, своєю чергою, може застосовуватися до пригнобленого населення, якому дозволено залишитися, або лише до території після виселення населення та колонізації власними громадянами гнобителя"³⁶².

На прикладі нацистської окупаційної політики на територіях різних європейських країн автор виокремив різні злочинні практики у восьми напрямках (сферах суспільного життя), метою яких було знищення і примусове заміщення національного зразка, що властивий групі, і, як наслідок, вчинення акту геноциду. Серед них:

- Політичний (знищення інститутів місцевого самоврядування; заборона діяльності політичних партій; запровадження німецької моделі управління; заміна інформації для загального ознайомлення, вивісок та покажчиків на німецький лад; зміна імен та прізвищ на німецьку форму; примусове виселення місцевого населення та заселення територій німецькими поселенцями, інші заходи, що сприяли підриву національної єдності);
- Соціальний (скасування місцевого права та місцевих судів і заміщення їх німецькою нормативно-правовою базою та судовою системою; германізація судової мови та адвокатури; депортація інтелігенції та духовенства, що послаблювало здатність до опору та національні духовні ресурси тощо);
- Культурний (заборона вживання рідної мови в школах та заборона друку рідною мовою; зміна мови навчання на німецьку; зміна програм навчання з відповідним ідеологічним наповненням, що відповідало націонал-соціалізму; обмежений доступ до вивчення дисциплін, що не пов'язані з ремісничими професіями; жорсткий

---

³⁶¹ Raphael Lemkin's Axis Rule in Occupied Europe: Analysis, Proposals for Redress, (Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1944), p, 79 to 95. . – режим доступу: <http://www.preventgenocide.org/lemkin/AxisRule1944-1.htm>.

³⁶² Raphael Lemkin's Axis Rule in Occupied Europe: Analysis, Proposals for Redress, (Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1944), p, 79 to 95. . – режим доступу: <http://www.preventgenocide.org/lemkin/AxisRule1944-1.htm>.

контроль за діяльністю, що пов'язана культурою та мистецтвом; ліцензування та видача дозволів на діяльність, що пов'язана зі сферою мистецтв (живопис, скульптура, архітектура, музика, література, театр, кіно), жорсткий контроль за такою діяльністю, яка мала здійснюватися до партійної ідеології; знищення національних пам'ятників, вивезені бібліотеки, архівів, музейних експонатів та художніх галерей);

- Економічний (конфіскація майна; політика регламентації торгівлі та ремесел, що майже повністю виводить за межі цієї діяльності окуповані народи і позбавляє їх засобів існування; допуск до участі в економічному житті залежно від німецького походження або відданості правлячій ідеології; зниження рівня життя і створення умов, де люди змушені боротися за хліб, що ставить на другий план боротьбу та плекання загальнодержавних та національних цінностей);
- Біологічний (політика депуляції і зниження народжуваності національних груп, неспоріднених до німецької крові; заборона шлюбів; відділення чоловіків від жінок шляхом депортації; заохочення до народжування німців представниками тих етнічних груп, які вважалися спорідненими з німецькою);
- Фізичний (расова дискримінація в харчуванні; створення загрозливих для здоров'я умов через, наприклад, вилучення взимку теплового одягу, ковдр, а також позбавлення доступу до засобів опалення та ліків; масове вбивство);
- Релігійний (законодавче впровадження процедури відмови від національної релігійної приналежності і штрафні санкції за розголошення інформації про вихід особи з релігійних об'єднань; грабунок та нищення церковного майна, переслідування духовенства);
- Моральний (створення атмосфери морального приниження, зосередження уваги на інстинктах і заохочення до аморальних вчинків (поширення порнографії), шкідливих звичок (зниження цін на алкоголь) та залежностей (відкриття гральних закладів)³⁶³.

Як бачимо, поряд з вчинками, що передбачають фізичну ліквідацію, є значна частина тих, що спрямовані на позбавлення права на звичне та традиційне облаштування громадського, культурного, суспільно-політичного

---

³⁶³ Raphael Lemkin's Axis Rule in Occupied Europe: Analysis, Proposals for Redress, (Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1944), p. 79 to 95. – режим доступу: <http://www.preventgenocide.org/lemkin/AxisRule1944-1.htm>.

життя, в цілому на створення умов, що сприяють втраті групами своєї ідентичності.

Таке "культурне" припинення існування групи через знищення її здатності до подальшого функціонування як групи, що у класичній концепції "геноциду" Рафаеля Лемкіна доповнює фізичну ліквідацію членів спільноти, відображено у проєкті Конвенції щодо запобігання та покарання злочинів геноциду³⁶⁴. Проєкт містив відповідний розділ під назвою "Культурний геноцид", що передбачає знищення специфічних характеристик групи шляхом:

- примусового переведення дітей з однієї групи до іншої;
- примусове та систематичне вигнання осіб, які представляють культуру групи;
- заборона використання національної мови навіть у приватному житті;
- систематичне знищення книг, надрукованих національною мовою чи релігійних творів, або заборона нових видань;
- систематичне знищення історичних або релігійних пам'яток або їх перенаправлення для чужого використання, знищення або розпорошення документів і об'єктів, що мають історичну, художню або релігійну цінність, а також предметів, які використовувалися для релігійного культу³⁶⁵.

Культурний геноцид був невід'ємною частиною концепції Рафаеля Лемкіна про геноцид як міжнародний злочин, де увага зосереджувалася на вбивстві групи, члени якої пов'язані спільною ідентичністю. Коли ми визначаємо вбивство людей як геноцид, ми вимушені враховувати культурний чинник та його складові елементи, що формують ідентичність групи. Саме на основі таких елементів, як культура, мова, традиції, норми, цінності, національна свідомість, ми відокремлюємо одну групу людей від іншої та робимо висновок про її функціонування як окремої спільноти. Напад на цю ідентичність (заборона мови, знищення книжок, знищення пам'яток культури, художніх та релігійних цінностей) веде до знищення групи так само, як фізична/біологічна ліквідація членів групи. Проте розділ про культурний геноцид не увійшов до остаточної редакції Конвенції, а факт його вилучення міжнародними судами був потрактований як доказ того, що під дію Конвенції підпадає лише знищення групи у фізичному чи біологічному сенсі³⁶⁶.

³⁶⁴ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide - the Secretariat and Ad Hoc Committee Drafts. – Режим доступу: <http://www.preventgenocide.org/law/convention/drafts/>.

³⁶⁵ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide - the Secretariat and Ad Hoc Committee Drafts. – Режим доступу: <http://www.preventgenocide.org/law/convention/drafts/>.

³⁶⁶ Визначення геноциду та Україна: запитання та відповіді з колишнім послом Тоддом Бухвальдом. URL: <https://www.justsecurity.org/82225/genocide-determinations-and-ukraine-a-qa-with-fmr-ambassador-todd-buchwald-ua/>.

11 грудня 1946 року Резолюцією сесії Генеральної асамблеї Організації Об'єднаних Націй геноцид був визнаний міжнародним злочином, за здійснення якого учасники та винуватці мають нести відповідальність. З прийняттям 9 грудня 1948 року Генеральною асамблеєю ООН "Конвенції щодо запобігання і покарання злочинів геноциду" (далі – Конвенція) він був кодифікований як самостійний злочин. Документ набрав чинності 12 січня 1951 року³⁶⁷.

Визначення геноциду міститься у статті II документа, згідно з якою це – будь-які дії, вчинені з наміром знищити повністю або частково національну, етнічну, расову чи релігійну групи. Серед таких дій зазначаються:

- а) вбивство членів такої групи;
- б) заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи;
- в) умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих на доведення її до повного або часткового фізичного знищення;
- г) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню всередині такої групи;
- Г) насильницька передача дітей цієї групи до іншої групи.³⁶⁸

Одну з особливостей цього поняття можна продемонструвати шляхом порівняння його з іншим терміном, який, як і геноцид, став частиною міжнародного права після Другої світової війни, а саме – злочином проти людяності. Відповідно до статті 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – Римський статут) "злочин проти людяності" означає будь-яке з таких діянь, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, і такий напад вчиняється усвідомлено³⁶⁹. Положення статті 7 Римського статуту, як і статті II Конвенції, містить вичерпний перелік дій, які вважаються злочинами проти людяності. Принципова різниця між цими двома поняттями полягає в тому, що злочини проти людяності – систематичне масове вбивство великої кількості людей. Натомість геноцид зосереджує увагу не на вбивстві окремих осіб, а на умисному знищенні групи (вбивстві людей, як складають національну, етнічну, расову чи релігійну групу). Тобто, одні норми міжнародного права покликані захистити особистість, а інші спрямовані на захист групи³⁷⁰.

³⁶⁷ 16 червня 1949 року Радянська Україна підписала Конвенцію, а 15 листопада 1954 року ратифікувала її.

³⁶⁸ Конвенції щодо запобігання і покарання злочинів геноциду.

URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf.

³⁶⁹ Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

³⁷⁰ З інтерв'ю британського професора Філіппа Сендса. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24934408.html>.

На перший погляд, документ чітко визначає і наводить вичерпний перелік дій, які підпадають під дію Конвенції і можуть трактуватися як геноцид, а саме – позбавлення життя та здоров'я членів групи безпосередньо або шляхом створення відповідних несприятливих умов, запобігання біологічному відтворенню в групі та асиміляція. Разом з тим, як зазначає у своєму інтерв'ю член Комітету ООН проти катувань, а також професор права в юридичній школі Університету Джорджа Вашингтона Тодд Ф. Бухвальд: "... існує загальне розуміння, що геноцид включає елемент елімінації [прим. перекладача: термін означає "виключення, ліквідація, усунення чого-небудь"] – того, що злочинці прагнуть ліквідувати відповідну групу – але немає узгодженого розуміння щодо того, що означає "ліквідувати відповідну групу"³⁷¹.

Норми міжнародного договору, зосередивши увагу на питанні знищення групи у фізичному або біологічному сенсі, залишили поза увагою або прямо не вказали на інші вчинки, що можуть здійснюватися зловмисниками задля припинення існування певної групи, наприклад – знищення тих характерних ознак, які і роблять її певною окремою спільнотою, відмінною від інших і на основі яких ми робимо висновок, що перед нами група. Це може бути спотворення історичної пам'яті, знищення матеріальної і нематеріальної культурної спадщини, підміна духовних та політичних традицій, нав'язування невластивих для групи ціннісних орієнтирів, заборона послуговуватися рідною мовою та вчинення іншого комплексу дій, що мають на меті позбавити групу її автентичних елементів і ознак, на основі яких члени групи відносять себе до неї і пов'язують один з одним.

Зауважимо, що загальноприйняте визначення геноциду, яке міститься у Конвенції, є результатом узгодження різних національних інтересів та компромісу, до якого дійшли держави-члени ООН³⁷² внаслідок тривалих дебатів та обговорень концепції геноциду, яку розробив історик та правознавець Рафаель Лемкін.

Усталена правнича традиція трактування геноциду виключно як фізичної/біологічної форми знищення групи не заперечує можливості переосмислення поширеного у судовій практиці міжнародного права трактування поняття "геноциду" з відповідним більш широким підходом до його розуміння. Адже попри вбивство лише частини групи наслідки асиміляції залишеної частини тотожні тотальному винищенню групи – після заміни національного зразка залишені в живих її члени стають складовою групи гнобителя.

---

³⁷¹ Визначення геноциду та Україна: запитання та відповіді з колишнім послом Тоддом Бухвальдом. URL: <https://www.justsecurity.org/82225/genocide-determinations-and-ukraine-a-qa-with-fmr-ambassador-todd-buchwald-ua/>.

³⁷² Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. URL: <https://www.un.org/en/genocideprevention/genocide.shtml>.

Зокрема, у цьому контексті, може йтися не лише про семантичне доповнення поняття "геноцид" культурним компонентом (розумінням того, що "знищення групи" може бути досягнуто не лише через фізичну ліквідацію, а й через знищення специфічних характеристик групи і, відповідно, знищення її здатності до функціонування як групи), а й про виокремлення одного з найважливіших складників культури та характерної ознаки групи – її мови.

Доречність такого виокремлення пов'язана з тим, що будь-яка мова є спільним культурно-історичним надбанням певної групи, що об'єднує її носіїв в самостійну і незалежну від інших спільнот. Вона є підставою національної ідентичності та засобом збереження самобутності групи. Кожній мові характерний певний спосіб бачення та витлумачення світу, тобто світогляд³⁷³. Він впливає і формує самосвідомість і образ дійсності у її носіїв. Тож знищення мови, як унікальної та засадничої характеристики групи, яка забезпечує її цілісність та відчуття національної солідарності, є ефективним інструментом у знищенні здатності групи до функціонування і відтворення.

Висновки

Вперше про геноцид українського народу в "класичному розумінні" почав говорити Рафаель Лемкін, який у своєму есе "Радянський геноцид в Україні", написаному у 1953 році, зазначає, що "...класичний приклад радянського геноциду, його найдовший і найширший експеримент русифікації – винищення української нації"³⁷⁴. Підкреслюючи самобутність та відмінність українців від росіян, автор наголошував на тому, що радянська політика є геноцидом, яка передбачає винищення не лише окремих осіб, але й культури і націй³⁷⁵.

Минуло більше ніж півстоліття з того моменту, як злочин проти українського народу з боку радянської влади був ідентифікований Р.Лемкіним як геноцид. Проте він вчасно не був визнаний і належним чином не засуджений міжнародною спільнотою. Попри те, що голодомор в Україні був свідомою та цілеспрямованою каральною політикою сталінського режиму, впродовж десятиліть ця тема була табуована в Україні і замовчувалася на міжнародному рівні. Лише з розпадом Радянського Союзу в Україні і світі розпочався процес осмислення та визнання геноциду українського народу. 28 листопада 2006 року

³⁷³ Мова / С. С. Єрмоленко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. – режим доступу : <https://esu.com.ua/article-68152>.

³⁷⁴ Лемкін Р. Радянський геноцид в Україні (стаття 33 мовами) / Ред.: Р. Сербин; упоряд.: О. Стасюк. — К.: Видавець Мельник М. Ю., 2020. - 256 с., с. 53.– Режим доступу: <https://holodomormuseum.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Lemkin.pdf>.

³⁷⁵ Там само, с. 58.

Верховна Рада України ухвалила Закон України "Про Голодомор 1932-1933 років в Україні", яким кваліфікувала Голодомор як акт геноциду. Станом на квітень 2023 року на державному рівні засудили комуністичну політику геноциду в Україні та визнали Голодомор геноцидом 24 країни та низка міжнародних організацій³⁷⁶. Значна частина з них висловила свою позицію лише після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року. Відсутність покарання сприяло збереженню імперських амбіцій Кремля. Минуле не було належним чином осмислено, що стало сприятливим ґрунтом для подальших колоніальних претензій з боку росії.

Повномасштабне вторгнення в Україну вкотре засвідчило геноцидний характер політики росії, яку вона здійснює щодо України протягом останніх трьохсот років, перебуваючи у різних державницьких формах. Закладений в неї імперський характер не терпить жодних проявів національної самобутності та свідомості. Він прагне знищити українську націю шляхом масових вбивств українців та викорінення їх ідентичності.

Дії російської федерації не лише аналогічні тим, що здійснювали Російська імперія чи Радянський Союз, намагаючись поневолити Україну, а й повторюють практики Третього Рейху на окупованих нею територіях у часи Другої світової війни. Сучасна росія, як і Гітлерівська Німеччина, плекає ідеї про свою "особливу роль в історії", яку намагається досягти за рахунок знищення інших. Режим демонструє багато рис, що споріднюють її з фашизмом: масові вбивства, руйнування суспільно-політичних основ організації життя національної групи, знищення її культури, заборона мови, примусова релокація, а також заміщення цих всіх елементів своїми з відповідною подальшою асиміляцією.

Українська мова як важливий чинник українського націєтворення стала однією з головних цілей для знищення. Описані факти свідчать про вчинення ворогом на тимчасово окупованих територіях України злочину, що можна визначити як лінгвоцид, а саме витіснення української мови з суспільного вжитку як шляхом прямого її вилучення та заборони на використання у різних формах та сферах суспільного життя, так і через дискредитацію української мови, що спонукає до відмови від послуговування нею з боку носія та подальшу його асиміляцію. Зібраний матеріал не претендує на всеохопність та не є вичерпним переліком всіх дій, що вчиняє країна-агресор. Проте такий огляд дає можливість описати основні риси та практики, що використовуються

---

³⁷⁶ Естонія (20.10.1993); Австралія (31.10.2003); Канада (20.06.2003); Угорщина (26.11.2003); Литва (24.11.2005); Грузія (20.12.2005); Польща (04.12.2006); Перу (19.06.2007); Парагвай (25.10.2007); Еквадор (30.10.2007); Колумбія (21.12.2007); Мексика (19.02.2008); Латвія (13.03.2008); Португалія (3.03.2017); США (04.10.2018); Чехія (14.12.2022); Ірландія (24.11.2022); Молдова (24.11.2022); ФРН (30.11.2022); Чилі (21.12.22); Болгарія (01.02.2023); Бельгія (09.03.2023), Ісландія (23.03.2023), Франція (28.03.2023); Балтійська Асамблея (24.11.2007); Європейський парламент (15.12.2022) тощо.

ворогом з метою знищення української ідентичності, а також допомагає усвідомити надважливу роль української мови у збереженні України як держави та її народу.

Злочин геноциду в міжнародному праві має неофіційний статус "злочин злочинів". У публіцистиці ним часто зловживають, а правники намагаються уникати необґрунтованого використання. Це пов'язано з тим, що шлях доведення геноциду є складним і обов'язково має передбачати наведення беззаперечних доказів наміру знищити певну расову, етнічну, релігійну чи національну групу. Судовий процес може тривати десятиліттям. Однак це не є підставою полишати спроби його доведення, а лише свідчить про необхідність ретельного дослідження всіх обставин та складових цього злочину.

Свій перший крок на цьому шляху Україна зробила 14 квітня 2022 року. В умовах повномасштабного вторгнення рф в Україну Верховна Рада України ухвалила постанову "Про Заяву Верховної Ради України "Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні"³⁷⁷, у якій визначила дії, вчинені політичним і військовим керівництвом рф на українській території, геноцидом Українського народу. Постанова містить перелік вчинених на тимчасово окупованих територіях України дій, які можна віднести до лінгвоциду. А саме: заборона використання української мови та україномовних книг, знищення таких книг, невідкладне запровадження освіти російською мовою та з російським ідеологічним спрямуванням.

Зазначимо, що, солідаризуючись з Україною, законодавчі органи низки країн ухвалили аналогічні рішення щодо визнання злочинів російської армії в Україні геноцидом українського народу. Серед них: Польща, Канада, Ірландія, Чехія, Естонія, Латвія, а також комітет Сенату США, який схвалив резолюцію про визнання дій РФ геноцидом.

У питанні збереження національною спільнотою своєї ідентичності, згуртованості та здатності продовжувати функціонувати як група у майбутньому роль мови є провідною, тому узагальнення фактів лінгвоциду як додаткового доказу знищення національної групи, що за своїми наслідками тотожне повній ліквідації всіх членів спільноти, може стати одним зі свідчень здійснення російською федерацією акту геноциду проти українського народу.

---

³⁷⁷ Постанова Верховної Ради України "Про Заяву Верховної Ради України "Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-IX#Text>.